

NAPOLEON'S SHADOW

**The First Edition in English
of the complete Memoirs of**

LOUIS-JOSEPH MARCHAND

**Valet and Friend of the Emperor
1811 – 1821**

Preface bij JEAN TULARD

Produced bij PROCTOR JONES

791 blz., 1998

Vertaald uit het Engels in het Nederlands door Roel K. Vos (Apeldoorn)

april 2022 – mei 2022

BOEK 2

SINT-HELENA (blz. 295 – 736)

DEEL 8

Verlossing

623 *Leeg*

624 *Leeg*

HOOFDSTUK 23 (blz. 625 – 641)

Plannen voor het vertrek van gravin Bertrand -

Het lijden van de Keizer wordt erger – Klachten tegen dokter Antommarchi –

Het gebrek aan energie bij de Keizer –

Vertrek van de priester Buonavita en Gentilini –

De ziekte wordt erger – Testament en codicillen

625 Op Nieuwjaarsdag 1820 kwamen generaal Montholon, de groot-maarschalk en zijn kinderen, de priesters en de dokter de Keizer hun respect betuigen, hij liet ze allen blijven voor de lunch. De eerste zes maanden van dat jaar gingen relatief goed voorbij. Het werk moest nog afgemaakt worden, hoewel periodes van ziekte het onderbraken. Dat was niet zo in de maand, die volgde, waarover gezegd kan worden dat er een zichtbare achteruitgang in de gezondheid van de Keizer was, een lange ziekte en uiteindelijk de dood. Tijdens de laatste maanden van die periode was er wat discussie over het vertrek van graaf en gravin Bertrand naar Europa. De gezondheid van de gravin verslechterde in dit abominabele klimaat, maar ze zei, dat wat het meest drong om terug te gaan, de opvoeding van haar zoons en dochter was: tot nu toe was die toevertrouwd aan een Britse sergeant om hen te leren lezen en schrijven, vader Vignali voor hun religieuze opvoeding en de rest voor Miss Hall, die getrouwd was met Saint-Denis. Dit kon niet de gehele opvoeding zijn, die ze voor hen had gekozen. De groot-maarschalk besloot er over te gaan praten met de Keizer en te vragen, niet voor hemzelf, maar voor zijn vrouw,

toestemming om haar kinderen naar Frankrijk of Engeland te brengen, opdat ze de opvoeding konden krijgen, die bij hen paste. De Keizer, hoewel bezwaren opwerpend tegen deze vraag, stemde pas toe, toen hij zag dat gravin Bertrand haar beslissing had genomen. Hij drukte alleen de wens uit, dat dit plaats vond op een tijdstip, dat hij zou bepalen en dat de groot-maarschalk zijn vrouw en kinderen zou vergezellen. De groot-maarschalk vroeg toen een afwezigheid van negen maanden aan om zijn familie te vergezellen naar Europa, zoals de Keizer hem had geadviseerd. Hij zou ze vestigen in Londen, zijn persoonlijke zaken regelen en dan terug komen om zich geheel aan de Keizer te wijden. Voor iedereen, die de groot-maarschalk kende, kan er geen twijfel bestaan, dat deze beslissing was gedicteerd voor zijn plicht als vader en door zijn openhartige aanhankelijkheid en toewijding aan de Keizer.

Tegen die tijd waren graaf de Las Cases en zijn zoon, generaal Gourgaud en gravin de Montholon met haar kinderen allen naar Europa terug gegaan. Als de groot-maarschalk met zijn vrouw, vier kinderen en de bedienden, die allen een zekere beweging in de kolonie hielden, zou er een enorme leegte voor de Keizer volgen. Hij zou alleen blijven met generaal de Montholon, wiens zelfopoffering een voorbeeld was van zijn toewijding, maar die vatbaar was voor een ziekte, die hem in bed zou houden. In dat geval zou de Keizer alleen blijven. Zijne Majesteit sprak niet over dit vertrekplan, die hem zichtbaar mishaagden, maar waar iedereen over sprak. In de maanden die volgden, leidde het tot wat koelheid, minder met de groot-maarschalk misschien dan met de gravin. Soms grillig, was gravin Bertrand erg aantrekkelijk, haar vlugge en heldere geest maakte haar conversatie plezierig en amuserend, zelfs op de momenten van een slecht humeur, waarbij aan haar mond soms woorden ontsnapten, die uit haar hart kwamen, wat waar was. Een paar uur met haar stond de Keizer toe om de tijd door te brengen, die hij niet meer kon wijden aan zijn werk. Ze geloofde niet, dat de Keizer ziek was, dat zijn dagen in gevaar waren en dokter Antommarchi, die die opvatting deelde, steunde haar in haar geloof dat de groot-maarschalk haar naar Europa kon terug brengen en op Sint-Helena kon terugkeren, waar hij de Keizer weer zou zien.

Van zijn kant was de Keizer bezig zich voor te bereiden op de isolatie door de gravin minder vaak te zien. Hij zag, dat hij zich vergist had in de affectie, die hij dacht gewonnen te hebben; hij klaagde er niet over, maar zijn hart was er door gewond. Op een dag toen de Keizer in bad zat, sprak hij met mij over het aanstaande vertrek van gravin Bertrand. ‘Ik ben het’, zei hij, ‘die Bertrand adviseerde om zijn vrouw te vergezellen naar Europa, om zowel aandacht te besteden aan zijn persoonlijke zaken als aan het reorganiseren van de uitgaven van zijn vrouw, die door haar gebrek aan voorzichtigheid spoedig het fortuin van al zijn kinderen zal uitgeven.’ Ik wees hem op de leegte, die voor hem overbleef. ‘Ben ik daar dan al niet aan gewend?’, antwoordde hij. ‘De vrouw van de maarschalk bederft me niet.’ ‘Dat is waar, Sire, maar de groot-maarschalk is altijd beschikbaar voor Uwe Majesteit en dit huis, dat zo vaak wordt bezocht door de groot-maarschalk en zijn familie zal als een woestijn worden. Uwe majesteit zal niet langer in staat zijn richting het kamp te kijken zonder verdriet.’ *(nb. Als Napoleon naar het huis van Bertrand keek, zag hij daar achter meteen het Engelse kamp.)*

‘Maar wat kan ik doen? Ik dwing haar niet om te vertrekken; Bertrand ziet het niet zitten, dat ik hem zijn vrouw naar Europa laat brengen, hij zal me hier niet aantreffen als hij terug komt. Ik heb slechts één bedoeling met hem bij me te houden: dat te doen voor Madame Bertrand wat ik heb gedaan voor Madame de Montholon.’

‘Sire’, zei ik, ‘ik deel de gevoelens van de groot-maarschalk hevig. Ik geloof dat hij naar Europa kan gaan en Uwe Majesteit terug vindt bij zijn terugkeer. Maar tussen nu en dan voorzie ik een grote stuk eenzaamheid voor Uwe Majesteit, die volgt na dat vertrek. Uw gewoonte om een van de heren te roepen, zal u van streek brengen, u zult afgesneden

zijn van een veel grotere bron, dan wanneer hij alleen achterbleef op Longwood, hij zou al zijn tijd aan Uwe Majesteit besteden, net zoals graaf de Montholon doet sinds zijn familie vertrokken is.'

Ik was tot dit punt gekomen, toen Saint-Denis de groot-maarschalk aankondigde, die ik bij de Keizer achter liet. Op het bureau in zijn slaapkamer zag ik, geschreven met pen, de volgende namen in de vorm van een lijst: Hertog van Vicenza (Caulincourt), Rovigo (Savary), Ségur, Montesquiou. Daru, Drouot, Turenne, Arnaud, Denon. Ik begreep later, dat het plezierig zou zijn voor de Keizer een van deze mannen bij zich te hebben om de groot-maarschalk te vervangen, als deze Sint-Helena zou verlaten. Het lot bepaalde anders en de woorden, die de Keizer vroeger had gesproken, werden waar: 'De naam van Bertrand is verbonden met de mijne en zolang als ik leef, zal hij leven.'

628 De man, die de meeste moeite had zich aan het monotone leven op op Longwood aan te passen, was dokter Antommarchi. Hij was echt ziek geweest, maar was snel hersteld. Als afleiding had de Keizer hem dringend geadviseerd om paardritten rond het eiland en wandelingen te doen, naar het kamp te gaan om zieken te bezoeken en bekend te raken aan de ziektes daar. Deze bezigheden gaven hem een bepaalde mate van zelfstandigheid in het besteden van zijn tijd. De Keizer besteedde geen aandacht aan zijn wandelingen in de stad of ergens anders zolang hij zich goed voelde, maar hij kreeg veel kritiek, toen de gezondheid van Zijne Majesteit zijn aandacht vroeg.

Ik heb gezegd, dat de Keizer niet langer werkte, zijn sterkte nam af en zelfs de wind deed hem pijn. De dokter vond dat het noodzakelijk was trekpleisters op zijn beide armen te plaatsen. De Keizer weigerde: 'Denkt u', zei hij, 'dat dhr. Lowe me niet genoeg martelt zonder dat u er aan deel neemt?' Het vertrouwen van de Keizer in hem was nog niet ontstaan en het was voor graaf de Montholon en de groot-maarschalk nodig met hem te spreken over het schitterende resultaat, dat het voorstel van dokter Antommarchi zou kunnen hebben als hij er in toe zou stemmen. Dus: op een ochtend bood hij zijn beide armen aan, maar zijn afkeer was duidelijk. De dokter plaatste het op een van zijn beide armen. Hoewel deze trekpleisters geen vorm hadden, in plaats van rond of ovaal, waren ze eenvoudig vierkant. De Keizer drukte zijn verrassing uit, toen ze werden verwijderd en klaagde dat de plekken niet geschoren waren geweest. Hij bleef in bed en hield zich er de hele dag mee bezig, waardoor hij een slecht humeur kreeg. Hij zei graaf de Montholon om het kamp heen te lopen en verlangde dat ik hem voorlas. Hij had moeite zijn armen bij de diner te gebruiken en dat maakte zijn stemming nog erger. Hij had diverse keren om de dokter gevraagd, maar was steeds gezegd dat hij niet uit de stad was terug gekeerd. De groot-maarschalk kwam; hij klaagde erover dat hij slecht verzorgd werd en over zijn beide zware armen, die hij niet kon bewegen. Na zijn terugkeer op Longwood werd de dokter binnen gelaten en deze vroeg de Keizer hoe hij zich voelde na het opplakken van de trekpleisters. 'Ik weet het niet', zei de Keizer bruusk, 'laat me met rust. U plaatst trekpleisters, die geen vorm hebben, u scheert de plek niet, voordat u ze aanbrengt: dit doen ze de armste man in een ziekenhuis nog niet aan; het lijkt me dat u een van mijn armen vrij had kunnen laten en niet beide armen te behandelen! Dat is geen manier om een arme man vast te binden.' De dokter wilde antwoord geven. 'Ga weg', zei hij, 'jij bent een ondeskundige en ik een nog veel grotere om je dit te laten hebben doen.'

629 Toen de trekpleisters verwijderd waren, hadden ze wat resultaat en keerde zijn eetlust terug; na een paar weken van verband, droogden ze vanzelf op.

Gedurende de laatste vijftien maanden had de creatie van de tuinen de Keizer dagelijks bezig gehouden en dat oefende zijn lichaam en benen; maar nu, nu het weer slechter werd, ging zijn gezondheid achteruit. Vader Buonavita gaf de dokter een serieus genoeg schrikmoment, dat de Keizer de geestelijke uitnodigde naar Europa terug te keren. Gentilini, hoofd bootsman op het eiland Elba, had gevraagd de keizerlijke huishouding te

mogen volgen naar Parijs als lakei en functioneerde als zodanig op Sint-Helena. Maar hij leed aan een borstaandoening, zo hevig, dat de Keizer besloot dat hij moest terug gaan naar Elba, zijn thuisland. Beide mannen stelden hun vertrek uit, dat pas het volgende jaar plaatsvond.

De Keizer bracht zijn dagen gedeeltelijk in zijn appartement door, dat hij een deel van de dag gesloten hield. Als hij naar buiten ging, was het om in zijn rijtuig te stappen of in de tuin te wandelen in gezelschap van graaf de Montholon of van de groot-maarschalk. Gravin Bertrand was ziek en kwam zelden buiten, terwijl haar jonge Arthur ook ziek was en werd behandeld voor een leveraandoening. De traagheid van de Keizer werd elke dag slechter; als hij van een wandeling terug kwam, was de lucht slecht voor hem geweest; hij ging dan de biljartkamer binnen en liet alles stevig op slot doen. Graaf Bertrand en graaf de Montholon losten elkaar af en tijdens hun afwezigheid bleef ik bij hem. Zijn eetlust was verdwenen, niets appelleerde aan zijn gevoel voor smaak. Hij at alleen maar gebraden vlees en hij kreeg het knapperigste deel geserveerd; hij liet het sap er uit lopen, zonder in staat te zijn de maaltijd door te slikken. Alleen zijn bouillon smaakte hem goed, als het tot sap was terug gebracht, wat slecht was voor zijn spijsvertering. Hij ontving de dokter zonder hem te zeggen wat hij voelde. Deze verborg de ernst van de conditie van de Keizer niet: hij vertelde het graaf de Montholon en de groot-maarschalk, hen verzekerend, dat als de Keizer zo doorging, hij niet langer dan drie maanden zou leven: het was noodzakelijk zo snel mogelijk een aderlating te doen. De heren drongen met zo'n hardnekkigheid aan, dat zij Zijne Majesteit overtuigden er een te laten doen op zijn linker arm. In het begin scheen deze aderlating het effect te hebben, dat de dokter er van verwachtte; na een paar dagen kwam zijn eetlust een beetje terug en de spastische trekkingen, werden heftiger. Op een dag vond hij dat hij slecht verbonden was en hij riep

630 *zwart-wit afbeeldingen*

631 om de dokter tijdens de middag, maar Saint-Denis kwam hem zeggen, dat deze naar de stad was gegaan. 'Hij kon tenminste', zei de Keizer, 'ons laten weten, wanneer hij daar naar toe gaat, zodat ik niet alleen blijf in mijn huidige toestand.' Zijne Majesteit wachtte nog een uur, toen, geagiteerd door de pijn, die hij voelde, zei hij tegen mij dat hij zelf het verband wilde vervangen. Al zijn flanelen hemden werden geopend en het was gemakkelijk de wond te bereiken door zijn kamerjas te verwijderen en zijn mouw op te rollen. Ik had dit verband elke dag zien verwisselen en ik was er zeker van dat ik dat ook zelf kon. Ik bereidde alles dat nodig was, voor en geholpen door graaf de Montholon, die de arm vasthield, verwijderde ik het verband en de pleister, die behoorlijk verzadigd was. Ik waste de wond uit door een zilveren bekken onder de arm te plaatsen, nam een nieuwe pleister, toen een smal stukje stof, in vieren opgevouwen, een verband en de strik, die alles bij elkaar hield. De Keizer voelde zich opgelucht. Ik merkte op, dat de wond, in plaats van rood, paars van kleur was. De Keizer was tevreden met het experiment, dat net was gedaan en in staat te zijn het zonder de dokter te kunnen doen: 'In de toekomst', zei hij tegen me, 'moet jij mijn verband verwisselen. Ik wil niet langer dat hij me aanraakt.' En ik ging door zelf elke dag het verband te wisselen, tot de laatste dagen van zijn leven, toen deze aderlating volkomen opdroogde.

Rond die tijd had de gouverneur ons geïnformeerd, dat het schip uit India, dat de groot-maarschalk en zijn familie zou wegbrengen, in de baai van Sint-Helena lag; maar de groot-maarschalk had besloten niet mee te gaan, hij wilde de Keizer niet verlaten in diens huidige staat van gezondheid. Na een paar dagen in de baai zeilde het schip naar Europa.

Zo bereikten we dus het jaar 1821, waarvan de Keizer het begin zou meemaken, maar niet het einde. Net zoals in de voorgaande jaren ontving hij het respect van iedereen. Die ochtend, toen ik zijn kamer binnen kwam, lag hij in bed. 'Wel', zei hij tegen me toen de luiken open waren, 'wat geef je me voor cadeau?'

‘Sire,’ zei ik tegen hem, ‘de hoop te zien dat Uwe Majesteit veel beter wordt en spoedig dit klimaat zal verlaten, dat zo slecht is voor zijn gezondheid.’ ‘Het duurt niet lang meer, mijn zoon, mijn einde is nabij, ik kan niet veel langer doorgaan.’ Ik haastte me te zeggen dat ik mijn wens niet op die manier bedoelde. ‘Het gebeurt zo’, antwoordde hij, terwijl hij met moeite uit bed kwam, ‘als de hemel het wil.’

Het ontbrak dokter Antommarchi aan de ijverige aandacht, waaraan de Keizer steeds gewend was van hen, die hem omringden. Bij verschillende gelegenheden had hij welverdiende kritiek op zichzelf opgeroepen door de irritatie, die hij bij de Keizer opriep, die hem niet bij de hand had als hij om hem riep. Een zekere onhandigheid in zijn dienen leidde hem er toe te geloven dat hij niet het vertrouwen van Zijne Majesteit had en hij vroeg om terug gestuurd te worden naar Europa. De Keizer antwoordde, dat, omdat hij hem niet zijn volledige vertrouwen kon geven, hij hem toestemming gaf de Britse commanderend officier op Sint-Helena (*Lowe dus, rkv*) te vragen of het voor hem mogelijk was hetzelfde schip te nemen als vader Buonavita, die naar Europa terug ging, om deze vriendelijke oude man tijdens de oversteek bij te staan. Chandelier, de kok, die reumatiek gekregen had, wachtte tot er een andere kok was gekomen om hem te vervangen, zodat hij ook naar Europa terug kon gaan. Dit vertrekken, waarover iedereen sprak, bracht een zekere droefenis in de rest van de kolonie. Op hetzelfde moment had de Keizer brieven naar Europa laten schrijven, waarin hij zei dat hij graag de zorg van dhr. Corvisart, Larrey, Desgenettes of Percy zou ontvangen (349). Toen zijn boosheid voorbij was, bemiddelden de groot-maarschalk en generaal Montholon bij de Keizer, zodat hij de dokter weer terug zag, die vroeg het eiland te mogen verlaten alleen maar omdat hij vreesde als hij niet het vertrouwen van de Keizer had, hij de gezondheid van de man, waarvoor hij verantwoordelijk werd gehouden in de ogen van de gehele wereld, te schaden. De Keizer vergaf hem en hij hernam zijn plichten.

De Keizer kleepte zich nu onregelmatig aan. Hij had graaf de Montholon gezegd hem te dwingen naar buiten te gaan, maar ondanks dit regelmatig te verzoeken, slaagde de generaal er niet dikwijls in de Keizers afwijzing te overwinnen om zich bloot te stellen aan de zuidoostelijke winden, die, zo zei hij, hem schaadden en zijn zenuwen irriteerden.

349. Corvisart (1755-1821) was hoofdarts van de zowel Keizer als de keizerin; Larrey (1766-1842) was hoofdchirurg van de keizerlijke garde. Desgenettes (1762-1837) was chef-dokter geweest voor het Egyptische leger op 36-jarige leeftijd. Baron Percy (1754-1825) werd beschouwd als de vader van de militaire chirurgie en was de bedenker en organisator van de mobiele ambulances.

Zijn wandelingen en rijtuigritten werden steeds zeldzamer en hij kwam altijd thuis en plofte op zijn canapé, hij leek uitgeput. Zijn voeten waren altijd koud en de enige manier om ze warm te krijgen was met hete handdoeken, die hij prefereerde boven hete waterflessen of iets anders. Gedurende de afgelopen zes maanden, was dit steeds erger geworden, toen op 17 maart in bed ging liggen en dat bijna niet meer verliet. Dezelfde dag verliet vader Buonavita Jamestown op weg naar Europa; de ochtend van zijn vertrek kwam hij bij de Keizer om afscheid te nemen, deze had hem al weken niet meer gezien. De Keizer had de mis vanuit zijn bed gevolgd, via de geopende deur tussen zijn slaapkamer en de kapel. Omdat de vriendelijke oude man moeilijk liep, toen hij het bed naderde en knielde om de hand van de Keizer te kussen, werd hem gevraagd op te staan en te gaan zitten. Ik hielp hem bij de nadering en bood hem mijn arm om op te leunen. De Keizer sprak met hem over wat hij moest zeggen tegen zijn moeder en zijn familie als hij in Rome aankwam. Vader Buonavita was diep bewogen door de rust en de gelatenheid van de Keizer; hij was ook verbaasd over de afbraak van zijn functies, tot het ogenblik waarop hij zijn tranen niet kon inhouden, toen hij de kamer verliet. ‘Mijn beste vriend’, zei hij tegen mij, ‘de Keizer is erg veranderd. Ik zal de familie op de hoogte brengen dat

als hij niet verwijderd wordt van hier, zo spoedig mogelijk, hij er klaar mee is.’ Nadat ik hem een paar passen buiten begeleid had, draaide ik me om nadat ik hem had omhelsd en hem een goede reis wenste.

634 Twee weken later ging Gentilini alleen naar Europa. Hij had geen gebruik willen maken van het schip, waarop vader Buonavita was vertrokken. De Keizer gaf hem een aanbevelingsbrief, geadresseerd aan de familie van de Keizer voor een pensioen van 1200 francs; hij had een bedrag van 16.000 francs, het resultaat van zijn sparen en zijn loon. Omdat hij dat bedrag niet met zich mee wilde nemen, gaf hij dat aan mij om het op de rekening van de Keizer te plaatsen, die toen vroeg aan de kardinaal de man bij zijn aankomst uit te betalen. We ook waren bezorgd over de gezondheid van de Keizer door deze beide afvaarten, ze konden hetzelfde effect hebben als de voorgaande, maar de gewoontes van de Keizer werden er niet erg door beïnvloed. Voorafgaand aan dit alles had de Keizer de dood van prinses Elisa (*zijn zuster, rkv*) vernomen. Dat nieuws verdroot hem en hij zei tegen graaf de Montholon, die bij hem was: ‘Wel, mijn zoon, ik ben de volgende.’ En toen de generaal probeerde de Keizer van zulke depressieve gedachten af te brengen, voegde hij er aan toe: ‘Het is tevergeefs, dat je probeert mij hoop te geven. Ik voel het, ik ben niet langer de trotse Napoleon, spoedig zullen de soevereinen niet bang meer hoeven te zijn, dat ik van deze rots ontsnap.’

Ik heb al verteld dat de Keizer er bij graaf de Montholon op aan gedrongen had hem te dwingen uit te gaan. Op de ochtend van 17 maart, kwam de graaf zoals gewoonlijk proberen de Keizer te overtuigen in zijn rijtuig te stappen; de dokter was aanwezig en drong er ook op aan. De Keizer lag in bed en weerstond hun wensen: ‘Ik voel me zo slecht als ik thuiskom’, zei hij, ‘en ik bed voel ik me zo goed! Wel, Montholon, als je aandringt, kijk of het rijtuig er is.’ De generaal kwam meteen terug om te zeggen dat het klaar stond en dat er bijna geen wind was. De Keizer at een beetje gelei, die ik hem aanbood, trok een broek aan, slippers, een das, een groene overjas en een ronde hoed en ging naar buiten, leunend op de arm van graaf de Montholon. Toen hij bij het rijtuig was, was hij niet in staat om in te stappen. Hij kwam terug naar binnen en voelde een koude huivering door zijn hele lichaam gaan en ging direct naar bed. Ik bedekte hem met een tweede deken, terwijl Saint-Denis en Noverraz handdoeken verwarmden, die ik rond zijn voeten wikkelde, met veel wisselingen. ‘Je brengt me weer tot leven’, zei hij, ‘ik ben bang dat ik weer een terugval krijg: het zal me redden of doden.’ Omdat hij over zijn maag klaagde, legde ik daar ook hete doeken op. Hij voelde zich beter en begon wat te zweten, waarna hij de dokter ontsloeg en graaf de Montholon zei: ‘Mijn zoon, ga wat lunchen, ik weet dat ik wat ga slapen.’ Toen de heren waren vertrokken, werd ik gevraagd hem voor te lezen uit de campagnes van Dumouriez.

635 Gedurende de dag kwam graaf Bertrand op zijn gewone tijd en de Keizer converseerde met hem over de operaties van die generaal. Het zweten was zo hevig geweest, dat na zekere tijd de Keizer de behoefte had zijn onderkleding te verwisselen. Hij voelde zich beter, wilde naar buiten onder zijn eik gaan zitten, terwijl de kamer gelucht werd. Hij kon niet zo lang buiten blijven en toen hij weer naar bed terug ging, ondersteund door Noverraz en graaf de Montholon, begon er een nieuwe aanval. Hij riep om de dokter, die nog niet uit de stad was terug gekomen, waarheen hij vader Buonavita had vergezeld. Toen hij zich liet zien, was de crisis al voorbij, de Keizer, geërgerd dat hij er niet was toen hij zijn terugval had, weigerde hem te zien. Ik bracht de nacht dicht bij de Keizer door, maar wel in de aangrenzende kamer, het was een rustige nacht.

De volgende dag, de 18^e, kwam graaf Bertrand, die vernomen had over de nieuwe rillingen, die de Keizer hadden gegrepen, om 09.00u. om naar hem te informeren. Dat was een ongebruikelijk uur voor hem; de Keizer was verbaasd en liet mij zeggen dat hij zich goed voelde. Hij at een biscuit en dronk wat Malaga wijn en toen hij klaar was om in

zijn tuin te gaan, riep hij om graaf de Montholon. Toen hij zijn zitbank bereikte, gaf hij alles terug wat hij had doorgeslikt, maar bleef er toch bij daar te willen blijven, totdat hij gedwongen was terug te keren. De verschijnselen bij de Keizer waren erg duidelijk; net als de voorafgaande dag was hij gedwongen naar bed te gaan en was hij slechts in staat zijn voeten en lichaam warm te krijgen door het gebruik van hete handdoeken. De dokter werd onmiddellijk opgeroepen: hij sprak over het innemen van medicijnen, de Keizer wilde er geen. Graaf de Montholon hield hem gezelschap tot graaf Bertrand arriveerde. Na het vertrek van de groot-maarschalk droeg de Keizer me op hem voor te lezen uit de campagnes van Dumouriez.

Op de 19^e werd de Keizer weer gegrepen door koorts. ‘die over hem heen kroop als een slang’, zei hij. Ik had verschillende dekens over hem heen gelegd en hij trachtte tevergeefs om te slapen. Hij riep graaf de Montholon, die een deel van de ochtend bij hem was en hij liet roepen om de dokter, die weer niet thuis was. Toen de groot-maarschalk arriveerde, drukte de Keizer zijn ontevredenheid uit over de dokter, die hem weer niet bezocht had tijdens een crisis. Hij zei graaf de Montholon een frisse neus te gaan halen, dat had hij nodig.

Op de 20^e bleef de conditie van de Keizer hetzelfde. De nacht was kalm geweest en die ochtend wilde hij een korte wandeling buiten maken. Hij zag een peer, die rijp was en at hem met een grote hoeveelheid suiker op, maar het maakte hem ziek en hij gooide die een paar ogenblikken later weg. Toen hij binnen kwam, zei hij: ‘Arme ik!’ De dag werd doorgebracht met gesprekken met de een en de ander van zijn heren, maar die avond werd de koorts erger. Hij had de afgeschermdde lamp in de aangrenzende kamer laten zetten om de muskieten weg te trekken, die hem hinderden en hij had het muskietennet laten zakken, maar ze kwamen toch binnen. Hij stond op zodat ik ze kon wegjagen en ging toen weer naar bed en liet graaf de Montholon komen; in de middag kwam graaf Bertrand een paar uren bij hem doorbrengen.

636

Op de 21^e maart werd de Keizer een braakmiddel aangeboden, maar hij weigerde elke vorm van medicatie. De dokter legde hem de resultaten uit, die hij er van verwachtte; generaal Bertrand en graaf de Montholon waren het met de dokter eens en de volgende dag besloot hij het in te nemen. Gravin Bertrand kwam langs om naar de gezondheid van de Keizer te informeren; hij vroeg mij zijn dankbaarheid bij haar over te brengen, evenals zijn verontschuldiging dat hij haar niet kon ontvangen. Ze zei me hoe bezorgd ze was, want de dokter had haar gezegd, dat de toestand van de Keizer zeer ernstig was en dat er duidelijke symptomen van gastritis (= *ontsteking van het maagslijmvlies*, rkv) waren.

Op de 22^e gaf de Keizer toe aan de wens van de heren en nam het braakmiddel, dat hem in twee doses werd gegeven, achter elkaar, de resultaten waren drastisch. Graaf de Montholon en de dokter waren er bij. Na verschillende pogingen kwam er wat slijm op en hij viel in de middag in slaap. Ik liet het muskietennet zakken en de stijfheid deed hem het bed uitgaan: hij ging in zijn leunstoel zitten, waar hij een deel van de avond in het donker doorbracht, met de afgeschermdde lamp in de aangrenzende kamer.

Op de 23^e na zijn aderlatingsplek verbonden te hebben, had de Keizer de behoefte zich te scheren en zijn tanden te poetsen. Toen dit alles klaar was, voelde hij zich opgefrist. In de ochtend stemde hij toe wat braakmiddel te nemen; maar zijn maagkrampen waren zo hevig, dat hij niet meer wilde. Toen graaf Bertrand en graaf de Montholon eenmaal vertrokken waren, bleef ik alleen met hem. Hij viel in slaap, toen ik hem voorlas. Toen hij wakker was, at hij een beetje soep en gelei, het eerste voedsel dat hij nam sinds hij in bed lag. Tijdens de nacht had hij getranspireerd en verschillende keren zijn nachtgoed gewisseld. Hij vroeg me om een flesje en wat dropjes, goot er wat in en zei met het te vullen met water en dat hij vanaf nu als drank alleen dat wilde hebben. Toen verbood hij mij hem geen andere vloeistof te geven, dan die hij had goedgekeurd.

Op de 24^e liet hij graaf de Montholon het drankje zien, dat hij ging nemen: ‘Al doet het me geen enkel goed’, zei hij tegen hem, ‘het zal me geen kwaad doen.’ De dokter, die r bij was, glimlachte bij de woorden van de Keizer, maar verklaarde dat zijn maag een braakmiddel nodig had, dat hij Zijne Majesteit moest voorstellen. ‘Waarom spring je niet in het water’, zei de Keizer, ‘en neem je dat braakmiddel zelf!’ Dezelfde dag zei de dokter tegen de Keizer, dat Noverraz naar bed was gegaan met een ernstige leveraanval en dat hij hem net bezocht had. De Keizer vreesde dat zijn ziekte misschien lang kon duren en omdat ik nog niet geheel hersteld was van de mijne, dat ik een terugval wegens vermoeidheid zou krijgen. Ik had inderdaad de nachten van de 18^e tot de 24^e bij hem gewaakt, geassisteerd door Saint-Denis of Noverraz, die in de aangrenzende kamer sliepen. Graaf de Montholon, aan wie de zorg voor de Keizer overdag was toevertrouwd, bood ’s nachts zijn diensten aan. De Keizer besloot dat deze van 21.00u. tot 02.00u. bij hem zou zijn en dat ik dan zou komen en de dienst over zou nemen. Dus als extra bij de uren, die hij overdag bij de Keizer doorbracht, nam graaf de Montholon zijn nachtelijke plichten op zich. De groot-maarschalk kwam gewoonlijk om 15.00u. en ging om 18.00u weg en ik gebruikte zijn aanwezigheid in de slaapkamer van de Keizer om te dineren. De Keizer vertelde hem over de nieuwe regeling, die hij net had getroffen. Graaf Bertrand bood onmiddellijk zijn diensten aan en de Keizer antwoordde: ‘De diensten van Montholon zijn voldoende, ik ben er aan gewend dat hij voor me zorgt; als dat niet genoeg zou zijn, zou ik de uwe accepteren.’ Gravin Bertrand kwam binnen om naar de Keizer te informeren, die mij vroeg haar te bedanken.

Op de 25e en de 26e werden verschillende keren natte handdoeken op de maag van de Keizer gelegd; de dokter sprak met mij over zijn bezorgdheid en zei dat de ziekte van dag tot dag snel verergerde, omdat hij de aangeboden hulp weigerde. ‘Ik zie slechts één manier’, zei hij tegen mij, ‘en dat is een braakmiddel in zijn drankje te doen en in die hem worden aangeboden, zonder dat hij er van af weet.’ Hij fluisterde me zijn voorstel toe in de slaapkamer van de Keizer, die op dat moment sliep. Ik antwoordde dat ik absoluut de Keizer geen drankje met braakmiddel zou geven, omdat ik orders met betrekking tot dit speciale geval had gekregen en de Keizer zou het niet appreciëren om op zo’n manier behandeld te worden. ‘Graaf generaal Montholon en de groot-maarschalk’, voegde ik er aan toe, ‘maar wat mij betreft, ik weiger er enig deel aan te hebben.’ Het gesprek liep ten einde en hij noemde dit nooit meer naar mij toe.

De volgende dag, de 27^e, kwam de dokter zoals gewoonlijk om 08.00u. en kwam na te zijn aangekondigd binnen. De Keizer zei hem dat de nacht niet slecht was geweest en dat generaal Montholon hem geholpen had zijn flanellen hemd verschillende keren te verwisselen. De dokter trok voordeel uit zijn goede humeur en zei hem, dat hij meer vertrouwen moest hebben in de medicijnen. ‘Dat kan allemaal wel zijn’, zei de Keizer, ‘u werkt als een blinde en medicijnen doden meer mensen dan dat ze hen redden.’ De dag ging voorbij, hij wisselde tussen zijn bed en zijn armstoel in de aangrenzende kamer, converserend met graaf de Montholon en daarna met graaf Bertrand, die hem afloste. Een tafel met verschillende kannen gevuld met koele dranken stonden tegenover hem, maar gedurende de gehele dag dronk hij niets.

Toen hij graaf Bertrand zag, vroeg de Keizer hem: ‘Wel, Sir Groot-maarschalk, hoe voelt u zich?’ ‘Perfect goed, Sire. Ik hoop dat hetzelfde gezegd zou kunnen worden over Uwe Majesteit; hoe vindt u deze dranken met braakmiddel er in? Doen ze u goed?’ De Keizer wist niets over het voorstel, dat aan mij was gedaan en omdat hij zich ziek in de maag voelde, liet hij me onmiddellijk komen. Een plotselinge angst stond op zijn gezicht te lezen, in tegenstelling met mijn kalmte. ‘Sinds wanneer, meneer, veroorlooft u zich mij te vergiftigen door drankjes met braakmiddel er in op mijn tafel te zetten? Heb ik je niet gezegd, me niets te geven zonder mijn toestemming? Verbood ik je dat niet? Is dit de

manier, waarop jij mijn vertrouwen in jou rechtvaardigt? Je wist ervan! Ga weg!’ Ik was sprakeloos, nog nooit had de Keizer op die manier tegen me gesproken, maar zijn boosheid was misplaatst. ‘Sire’, zei ik tegen hem, ‘ik kan Uwe Majesteit verzekeren dat voor zover ik weet, er geen braakmiddel in deze drankjes zit. Het is waar, dat gisteren, in de slaapkamer van Uwe Majesteit, de dokter tegen me gesproken heeft over de noodzaak een braakmiddel in de drankjes voor u te stoppen zonder u er iets over te zeggen; maar ik dacht, dat ik hem er van af had gebracht door tegen hem te zeggen, dat hij zich zo’n daad tegen Uwe Majesteit niet zou kunnen veroorloven. Wat mij zelf betreft, ik weiger toe te staan, dat iemand in deze kamer komt. Als de dokter door is gegaan met zijn idee, wist ik er niets van en dan moet het in de keuken gebeurd zijn.’

639

‘Laat Antommarchi binnen komen.’

Gelukkig was hij niet thuis; ik had de heftigheid van zijn uitbarsting ontvangen en die avond kwam hij binnen om zorg te bieden. Hij trachtte zich te excuseren door de Keizer te zeggen dat het blijven volhouden van het weigeren van hulp zijn leven in gevaar bracht. ‘Wel, sir, ben ik u een verklaring schuldig? Geloof u niet dat voor mij de dood een zegening vanuit de hemel is? Ik ben er niet bang voor, ik zal niets doen om het te versnellen, maar ik zal geen strootje grijpen om verder te leven.’ Kortaf ontsloeg hij hem en deed het twee dagen zonder hem. Dit incident had de Keizer in een slecht stemming gebracht voor de rest van de dag. Ik moest alle drankjes, die op zijn tafel stonden, uit het raam gooien en hij zei tegen mij met enige irritatie: ‘Ik hoop zeker, dat niemand de vrijheid heeft genomen iets in mijn dropwater te doen.’

Gedurende de dag verbond ik zijn arm: het vlees was bleek en de pleister niet erg nat. Zoals ik vermeldde, waren soepen en geleien bijna het enige voedsel, dat de Keizer had genomen sinds hij in zijn kamer verbleef. De gouverneur maakte er zich bezorgd over dat de wachtofficier de Keizer niet langer zag en drong er op aan dat hij een Britse dokter liet komen.

De dagen van de 28e en de 29e waren net zo als de voorafgaande. De lamellen waren naar beneden, de Keizer ging vaak in de nacht en overdag van zijn bed naar de leunstoel of zijn canapé. Hij had de deur naar zijn tuin laten openen en zei graaf Bertrand hem een bloem te plukken. Hij bracht een driekleurig viooltje mee terug, dat de Keizer op zijn tafel zette. De groot-maarschalk en graaf de Montholon pleitten voor de zaak van de dokter, ze zeiden hoe bezorgd hij was; een grote verantwoordelijkheid drukte op zijn schouders. Hij had maar één gedachte: verlichting brengen in het lijden van de Keizer en hij zou tevreden zijn als de Keizer hem zou toestaan hem een dokter te brengen, die hem het vertrouwen kon geven, wat hij niet kon. ‘Dat is mooi, zeg hem dat ik hem morgen wil zien.’ De Keizer zag hem de volgende dag en sprak uit: ‘Dokter, ik ben een dode man’

‘Omdat u alle hulp weigert!’ De dokter ging naar het bed, voelde zijn pols, plaatste zijn handen op zijn maag, vond het opgeblazen en zei hij, dat hij hem aanraadde gebruik van de pillen te maken om deze toestand te laten verdwijnen. ‘Dokter’, zei de Keizer lachend tegen hem, ‘je bent een grote onkundige man, mijn vriend; je weet dat Hippocrates ja zei en Gallus nee zei. In deze situatie is het bed het beste medicijn.’ En hij liet hem een flesje dropwater zien, dat hij prefereerde boven alle gevarieerde drankjes op zijn tafel.

640

De groot-maarschalk en generaal Montholon hadden al, zoals ik verteld heb, gesproken met de Keizer over de wens van de dokter om er een andere dokter bij te halen. Tijdens de nacht had graaf de Montholon hierover met hem gediscussieerd. Maar de Keizer was tegen deze handeling en vertelde het me nadat de heren vertrokken waren: ‘Wat is het nut van er een andere dokter bij te halen; zal hij mijn ziekte beter kennen? Als Corvisart of Larrey hier was, zou ik ze vertrouwen en wat hoop hebben; maar deze ondeskundige mensen weten niets over mijn kwaal. Een goede rit te paard, dat is wat ik nodig heb! Haal een boek en lees wat voor.’

Graaf de Montholon zei me bij het verlaten van de Keizer, dat hij tijdens de nacht met hem gesproken had over de noodzaak om dokter Arnott en dokter Antommarchi bijeen te laten komen en dat hij minder afwijzend was dan de vorige dag. Als de Keizer er met mij over begon, moest ik die gedachte versterken, want als we hem lieten komen was het des te dringender, want de wachtofficier had de Keizer niet gezien voor meer dan twee weken geleden en de gouverneur had bevolen deze officier een weg te laten zoeken om de ‘generaal’ te zien en nieuws te krijgen.

De wachtofficier toonde inderdaad het bevel, dat hij van de gouverneur had ontvangen. Graaf de Montholon legde hem uit dat gezien de staat van de gezondheid van de Keizer, zijn domicilie binnen vallen een moorddadige handeling was en bovendien, hij zou bij Zijn Majesteit ontvangen worden met een pistool in diens hand. Hij schreef onmiddellijk aan de gouverneur tot de volgende dag te wachten, zodat hij er met de Keizer over kon spreken. Dat wachten duurde verscheidene dagen en die werden gebruikt om de Keizer in staat te stellen dr. Arnott te ontvangen. Enige tijd geleden had de Keizer gezegd: ‘Deze Calabriër van een gouverneur laat ons met rust. Wat betekent dat? Hij weet waarschijnlijk wel dat ik ziek ben via de Chinezen’. Hij had niet verwacht dat op hetzelfde moment de gouverneur de opdracht gaf, dat zijn woonplek aangevallen moest worden door de kapitein van de wacht de opdracht te geven de kamers van de Keizer binnen te gaan! Deze wachtofficier, die er zeker van was, dat Napoleon, zo werd gezegd, ziek was en opgewonden was door de missie, die hij had gekregen, zei dat hij liever zijn ontslag aanbood dan zulke orders uit te voeren; een paar dagen later werd hij vervangen door 641 kapitein Crook. Graaf de Montholon regelde het zo, dat de gouverneur begreep dat ze er bij de Keizer op aan drongen een Britse dokter te nemen als toegevoegd bij dokter Antommarchi. Hij vroeg hem te wachten tot dat ze hem overtuigd hadden, wat niet erg lang zou duren. De gouverneur kon er toen zeker van zijn, dat de Keizer veel dichter bij sterven dan bij aan hem ontsnappen was, het laatste leek hij te vrezen.

HOOFDSTUK 24 (blz. 642 – 659)

Dokter Arnott – De Keizer dicteert zijn laatste wil- De Keizer verzwakt – Conversaties met dokter Arnott – De laatste vragen van de Keizer

642 Op 1 april 1821, dankzij ons herhaald vragen en voelende dat zijn sterkte hem van dag tot dag verliet, stemde de Keizer er mee in dokter Arnott te ontvangen. ‘Uw Britse dokter’, zei hij tegen graaf Bertrand, ‘zal verslag gaan uitbrengen over mijn conditie aan die beul. Het zal hem veel plezier geven over mijn doodsangst te horen; maar verder, wat kan hij nog meer doen als ik toesta deze dokter te zien? Wel, het is meer voor de tevredenstelling van de mensen om mij heen dan voor mij zelf, want ik verwacht niets te winnen door zijn meningen! Wel, Bertrand, zeg hem te komen naar jouw huis; laat hem consulteren samen met Antommarchi, leg hem de voortgang van mijn ziekte uit en breng hem dan bij mij.’

De groot-maarschalk riep onmiddellijk om dokter Arnott, die, nadat hij was geïnformeerd over de ziekte van de Keizer, antwoordde dat hij om de ziekte te bestrijden, de patiënt moest zien. Dezelfde avond om 21.00u. werd hij binnen gelaten in de slaapkamer van de Keizer, die spaarzaam was verlicht door de afgeschermdde lamp in de aangrenzende kamer. Ik tilde het muskietennet van het bed op en hij kwam dichterbij. Na de pols opgenomen te hebben en de maag gevoeld te hebben, zei de dokter, dat hij meer zou gaan uitzoeken over de kwaal door te praten met dokter Antommarchi en hij vroeg toestemming de volgende ochtend om 09.00u. terug te komen.

De Keizer vroeg dagelijks om nieuws over Noverraz, die al verscheidene dagen bedlegerig was en wiens ernstige ziekte zijn krachten had verminderd. ‘Zodra hij beter is’, zei de Keizer, ‘wil ik dat hij terug gaat naar Europa. Het is de tweede aanval van dit soort en ik wil niet, dat de goede man sterft als gevolg van dit afschuwelijke klimaat.’

643 Graaf Bertrand wist dat Saint-Denis elke nacht in de aangrenzende kamer sliep en nogmaals bood hij zijn diensten aan de Keizer aan, die hem dankte en zei: ‘Je heb genoeg te doen met je vrouw en je kinderen; Montholons zorg is genoeg. Ik heb het zo geregeld, dat Marchand me verzorgt zonder al te moe te worden.’ Hoewel gravin Bertrand tenminste elke dag nieuws ontving over de Keizer, kwam ze toch persoonlijk informeren. Ik had dat steeds aan de Keizer gezegd, die me haar liet bedanken en zijn spijt uitdrukte, dat zijn toestand het niet toestond haar te ontvangen. Ik was er zeker van dat de Keizer zijn misnoegen uitdrukte vanwege haar bedoeling naar Europa terug te keren.

De volgende dag, 2 april 1821, kwam dokter Arnott om 09.00u. vergezeld door graaf Bertrand; de Keizer stond hem toe dat dokter Antommarchi mee kwam. De Keizer zat half rechtop en ontving hem gracieus, zeggende dat dat kwam door de eerbied, die hij genoot in zijn regiment, omdat hij had toegestaan dat hij hem mocht zien en vanwege zijn belofte zijn conditie niet te rapporteren aan de gouverneur. Het gezicht van de Keizer, altijd nobel en knap, toonde niettemin de tekenen van een lang lijden. Een baard van verscheidene dagen verhoogde zelfs de bleekheid van zijn voorkomen en zijn ogen, altijd zo vol van expressie, toonden de blik van totale berusting. Na verschillende vragen gesteld te hebben over de lagere organen, het innemen van voedsel en het overgeven via de pylorus (*maagportier, rkv*), zei de Keizer tegen hem: ‘Ik heb een acute pijn hier alsof ik met een scheermes word gesneden. Denkt u dat het de pylorus kan zijn, die ontstoken is? Mijn vader stierf aan deze ziekte op de leeftijd van 35 jaar; kan het niet erfelijk zijn?’ Dokter Arnott kwam dichterbij, bevoelde zijn onderlichaam nogmaals en zei hem dat een ontsteking van de maag was en dat de pylorus niet aangestoken leek te zijn. De lever was er geheel niet bij betrokken, de pijn, die hij voelde in zijn ingewanden kwam van de lucht, die in hem zat; en als hij geen medicatie weigerde, zou alles verdwijnen. Hij schreef kompressen voor en wat drankjes, elk uur in te nemen. De groot-maarschalk vertaalde de woorden van de dokter: ‘Zeg hem dat ik nog nooit aan mijn maag geleden heb, dat ik wel eens krampen heb gehad, maar dat gedurende mijn hele leven mijn spijsvertering excellent is geweest.’ Terwijl hij zijn dekens weer over zich heen trok, sprak de Keizer met hem over Egypte en over Abercromby’s expeditie, waaraan de dokter had

644 deelgenomen (350). Toen hij hem ontsloeg, zei hij: ‘Dokter, hier zullen we verder over spreken; in de toekomst verwacht ik u om 16.00u. met de groot-maarschalk’, tegen wie hij zei: ‘dat uur zal het uur van mijn diner worden.’ Deze bezoeken waren later een afleiding voor de Keizer en veroorzaakten een vergeten van zijn lijden. Hij hield deze twee dokters een half uur tot 45 minuten vast, ontsloeg ze dan en hield de groot-maarschalk bij zich tot 18.00 of 19.00u. Deze tijd was ook gekozen door graaf de Montholon om een luchtje te scheppen en te dineren; hij kwam tussen 21.00u. en 22.00u. terug en bleef bij de Keizer tot 02.00u. of 03.00u. in de ochtend en ik verving hem dan op die tijd. Hij zei over dokter Arnott, dat deze een goede man leek.

Dezelfde avond, toen ik de groot-maarschalk afloste, zei ik tegen de Keizer dat we een komeet konden zien. ‘Ah’, zei hij tegen me, ‘mijn dood zal net zoals die van Ceasar gemarkeerd worden.’ Getroffen door de woorden van de Keizer, haastte ik te zeggen dat dit ons niet met zo’n catastrofe zou treffen! Het ging in de richting van Frankrijk. ‘Ah, mijn zoon! Ik heb niet langer hoop Parijs nog terug te zien.’ Die woorden werden gezegd met zoveel overtuiging, dat ze me pijn deden. Graaf de Montholon bevestigde het bestaan van de komeet, maar verbood dokter Antommarchi het tijdens zijn visite te noemen.

De volgende dag kwam de groot-maarschalk enige minuten voor 16.00u. Hij vertelde de keizer over de naderende komst van twee koks, die Engeland verlaten hadden om Chandelier te vervangen, wiens conditie steeds slechter was geworden. De ene heette Perrusset en de ander Chandelier, de laatste was een neef van de man, die hij kwam vervangen. Op dat moment kwamen de dokters en werden binnen gelaten.

Dokter Arnott vertelde de Keizer, dat het nieuwe huis klaar was en de appartementen waren groot en lichtig; hij kon daar beter zijn dan in zijn slaapkamer, die veel te klein was.

350. Generaal Ralf Abercromby (1734-1801) was een Schot met een grote reputatie. Hij was gestuurd in 1801 om Egypte terug te veroveren op de Fransen; hij landde te Aboukir op 8 maart en werd dodelijk gewond op de 21^e maart bij de slag van Canopus.

645 ‘Dokter’, antwoordde de Keizer, ‘het is te laat; ik informeerde uw gouverneur, toen hij de plannen voor het huis aan me bevestigde, dat het vijf jaar zou duren om het te bouwen en dat ik dan een graf nodig heb; u zult zien dat als ze me de sleutels aanbieden, ik ben er geweest!’ Dokter Arnott wees er op, dat zo’n verhuizing kon leiden tot ernstige complicaties en dat, als de het de Keizer ontbrak aan ventilatie in zijn slaapkamer, hij verplaatst zou moeten worden naar de salon. Toen verliet hij Zijne Majesteit en onderzocht het overgeefsel, dat maar zwart bleef. Hij concludeerde dat er een verzwering van de maag was. Hij bracht de groot-maarschalk op de hoogte en graaf de Montholon gaf verscheidene voorschriften, maar de Keizer bleef vijandig tegenover medicijnen van hem, zoals hij dat ook was geweest bij dokter Antommarchi.

Verscheidene dagen gingen voorbij zonder dat de zorg en de aandacht van dokter Arnott enige verbetering bracht in de gezondheid van de Keizer. ’s Nachts dwong het zweten hem vijf of zes keer zijn flanelen onderhemd te wisselen; overdag was zijn rusteloosheid minder vanwege de afleiding, die hij had door gesprekken of lezen. Op een avond, nadat graaf Bertrand vertrokken was, bleef ik alleen met hem; hij sprak tegen me over prinses Pauline en haar kleine huis in San Martino op het eiland Elba, zijn kluis bij de Madonna en de koele schaduw, dat een bezoek zo prettig maakte. Toen zei hij me een hoofdstuk voor te lezen over Syrië, dat door Saint-Denis was overgeschreven, maar zo klein, dat het voor mij moeilijk was het hem voor te lezen.

Tijdens elke visite bood de dokter altijd pillen of andere medicatie aan; de Keizer placht te antwoorden dat hij er geen enkel bezwaar in zag, veranderde van onderwerp en regelde het altijd zo dat hij niets innam. Op een dag, toen dokter Arnott zijn pols opnam, vroeg hij hoe de Keizer zich voelde. ‘Niet goed, dokter. Ik sta op het punt de wereld een wrak terug te geven, dat zo belangrijk schijnt te zijn voor de koningen om te hebben.’ Toen de dokter aandrong om de medicijnen in te nemen, antwoordde de Keizer: ‘Altijd medicijnen? Wel, dokter, we zullen wat nemen! Welke ziekten heeft u in uw hospitaal?’ Toen uit bed gaande, nam hij zijn kamerjas en ging voor de tafel zitten, waarop het diner geserveerd was geworden. Hij liet de dokter van enkele schotels proeven en bood hem een glas wijn aan. Er was een klein stukje Savoie cake op zijn tafel: hij sneed het in vier stukken en gaf er een aan de groot-maarschalk, een aan dokter Arnott, de derde aan dokter Antommarchi en de vierde aan mij.

646 Twee dagen eerder had de Keizer zich willen scheren: alles stond er voor klaar, maar het was te laat. ‘Ik zou me minder duizelig moeten zijn’, zei hij, ‘omdat ik me verfrist voel als het klaar is. Het is jouw fout’, zei hij me aan het oor trekkend, ‘dat ik me niet scheer. Je moet me in het vervolg dwingen. Arme ik’, mompelde hij, terwijl hij in de spiegel keek. Een paar dagen later voelde hij zich niet goed en had veel dorst; ik bood hem wat gerstwater aan, dat op zijn tafel stond. ‘Ik hoop vast en zeker’, merkte hij op, terwijl hij naar me keek, ‘dat niemand het heeft gewaagd iets in mijn drinken te doen.’

‘Sire’, zei ik, ‘de les was te hard voor iedereen om dat nog eens te proberen.’ De Keizer was zichtbaar geïrriteerd. Bij het diner nam hij een beetje gelei; hem werd wat tonic wijn (b) aangeboden, maar hij antwoordde aan dokter Arnott, dat hij het wel zou zien.

De nacht van 7 april was onrustig geweest. Graaf de Montholon zei me, toen ik hem om 03.00u. afloste, dat hij het flanellen hemd van de Keizer drie keer had verwisseld. Zoveel zweten nam zijn krachten af; hij voelde zich echter in de ochtend beter en wilde zich scheren, maar vrezend dat zijn krachten het zouden begeven, zat hij in zijn armstoel. Sinds de dagen van het Consulaat had niemand het gezicht van de Keizer aangeraakt. Omdat hij het ongemakkelijk vond, dat iemand hem schoor, had hij de gewoonte aangenomen zichzelf met beide handen te scheren. Na zichzelf enige ogenblikken in de spiegel bekeken te hebben, draaide hij zijn zachte ogen naar mij, maakte een grimas en zei me: ‘Ik zie er zeker niet best uit, mijn zoon, roep Saint-Denis om deze spiegel vast te houden.’ Na verscheidene pogingen lukte het hem zich compleet te wassen. Hij trok een kamerjas aan, bleef in zijn leunstoel zitten, staarde naar de kranten, liet een raam openen en vroeg om graaf de Montholon, die hij weg had gestuurd om wat frisse lucht te halen. Saint-Denis kwam hem zeggen, dat generaal Montholon niet thuis was. ‘Het is mooi weer’, zei hij tegen me, ‘hij moet naar het kamp zijn gegaan om me nieuws te brengen.’ Een paar momenten later kwam de generaal aan.

Om 16.00u. nam de Keizer wat gelei met zijn soep. Ik heb al gezegd, dat de grootmaarschalk de woorden van de dokter vertaalde en andersom. ‘Uw satirici’, zei hij tegen dokter Arnott, ‘hebben de feiten geheel verdraaid: ze beschuldigen mij ervan mijn

b. KENMERKEN VAN TONIC WIJN

Bij gebrek aan eetlust, indigestie of winderigheid geproduceerd door magen die lijden aan een slechte zuurproductie, kan ijzerhard worden gebruikt om een tonische wijn te maken die helpt voedsel beter te verteren en uw eetlust te wekken.

Deze wijn is ook nuttig voor de behandeling van bloedarmoede of om zwakke organismen te helpen zwellen na een ziekte.

RECEPT VAN VERBENA TONISCHE WIJN: INGREDIËNTEN

- 10 of 12 eetlepels gedroogde verbena.

- 1 liter witte wijn.

VOORBEREIDING

- Giet in een glazen fles van 1 en een halve liter 1 liter witte wijn.

- Voeg 10 of 12 eetlepels versnipperde gedroogde verbena toe. (Te koop in apotheken of kruidendokters)

- Meng goed en laat het mengsel een paar weken marinieren.

- Na die tijd goed filteren en bewaren in een glazen fles in de koelkast.

DOSERING

Drink drie kopjes per dag. Eén voor elke hoofdmaaltijd.

- Voorzorgsmaatregelen:

Voor het alcoholgehalte, lever dit product niet aan kleine kinderen of mensen die herstellende zijn van alcoholisme.

(rkv, Wikipedia, april 2022)

647 soldaten te hebben vergiftigd, toen ik hun mijn eigen paarden gaf om ze te vervoeren. De apotheker, die u noemt in uw verslag, stierf in Egypte, ik weigerde hem terug te laten komen in Frankrijk, hij was een ellendige man, uit het leger werd ontslagen voor het verduisteren van de medicijnen van zijn apotheek en ze voor eigen bate te verkopen; er zijn getuigen, die dit kunnen bewijzen (351). Een paar zieke mensen, die niet mee konden, bleven in het hospitaal: ik liet mijn aide de camp Lavalette daar tot hun dood, die de volgende dag kwam.’ Dokter Arnott had wat tonic wijn meegebracht in geconcentreerde vorm en de Keizer had het me laten proeven. Ik vond het bitter, maar niet onaangenaam. Hij besloot er wat van te nemen en zei dat hij daar de volgende dag mee zou beginnen. Dokter Arnott bevond zijn pols wat sterker, hetgeen ons een beetje hoop gaf.

Op 9 en 10 april 1821 stelde ik de tonic wijn voor. Verschillende keren wees hij het af

en zei, dat ik het moest innemen in plaats van hij; dat zou hem goed doen. De luiken in de twee kamers bleven de gehele dag gesloten. De zijde van de Keizer deed hem pijn en hij kreeg wat verlichting door het gebruik van hete handdoeken. Graaf de Montholon bleef bij hem en verliet hem niet voor dat de groot-maarschalk arriveerde, gevolgd door de dokters. De Keizer legde zijn hand op zijn zijde en zei tegen dokter Arnott: 'Hier dokter, het is de lever!' Dokter Arnott verzekerde hem dat het dat niet was, maar de Keizer bleef ervan overtuigd. Hij vroeg aan dokter Antommarchi hoe het met Noverraz ging. 'Hij is nog niet buiten gevaar', zei de dokter, 'maar ik denk dat ik de ziekte overwonnen heb.' Gedurende de avond klaagde de Keizer over misselijkheid. Om 18.00u. loste ik de groot-maarschalk af; om 21.00u. verving graaf de Montholon mij. De Keizer misleidde zichzelf niet over zijn toestand: overdag had hij gesproken met graaf de Montholon over de regelingen in zijn testament en hem gevraagd in mijn aanwezigheid of twee miljoen voldoende zou zijn om diens familielandgoed in Bourgondië te kunnen terug kopen.

351. Dit is waarschijnlijk Jean François Royer, hoofdapothekeer van het leger van de Oriënt in 1798 en tijdens de expeditie naar Syrië.

Wegens beroepsfouten en inbreuken op de discipline werd hij aan het eind van de Egyptische campagne ontslagen en hij bleef in dat land, waar hij werd vermoord in 1804. De Keizer herinnert hier aan de beschuldiging, tegen hem gedaan, in verband met de pestslachtoffers in Jaffa.

648 Wilde de Keizer een ander testament schrijven? Ik wist dat er een was, die ik die avond naar graaf Bertrand bracht. Hij klaagde er over, dat de kogels hem hadden gespaard om hem slechts hulpeloos en zonder de benodigde zorg achter te laten. De Keizer was tijdens de nacht van de 11^e minder rusteloos; de dokter weet dit aan een kalmeringsmiddel, dat de Keizer had ingenomen op aandrang van graaf de Montholon.

Op 13 april ging Zijne Majesteit door met het dicteren; graaf de Montholon bleef achter gesloten deuren bij de Keizer, die hem zijn laatste wil dicteerde tot 15.00u. Toen de dokters binnen kwamen, vroeg hij dokter Arnott of een mens kon sterven door zwakte: 'Ik heb de laatste twee dagen zo weinig gegeten en mijn maag had nauwelijks iets binnen: een beetje geleï is mijn enige voedsel.' Hij gaf twee keer over en dit onderbrak zijn dicteren aan graaf de Montholon gedurende enkele momenten. 's Avonds nam de Keizer een beetje soep, maar gaf het bijna meteen terug.

Op de 14^e maakte hij gebruik van een moment van rust om verder te gaan met het dicteren aan graaf de Montholon, met wie hij steeds opgesloten bleef in die kamer. Om 16.00u. kwam graaf Bertrand met de dokters; een paar inktvlekken op de lakens lieten zien dat de Keizer bezig geweest was met schrijven. Hij zei er niets over, maar sprak over zijn zwakte. Dokter Arnott voelde zijn pols en telde met behulp van mijn horloge, een cadeau van de Keizer. Hij drong er op aan dat de Keizer de volgende dag wat pillen zou nemen, die hij gewoonlijk voor hem meenam.

De Keizer hield op met spreken over zijn gezondheid en sprak alleen met hem over de Abercromby expeditie; zoals gewoonlijk vertaalde de grootmaarschalk wat de Keizer zei. 'U kunt het zich niet voorstellen', zei hij, 'een expeditie, zo zwak voorbereid, waarvan de uitvoering zo succesvol kon zijn! Baas over de zee, ging men zonder paarden voor de artillerie of cavalerie aan land. Als Menou het plan van mij met betrekking tot Aboukir slag had gevolgd, zouden jullie verslagen zijn en als Lannes 2000 man meer bij zich had gehad, zou hij jullie volledig overvleugeld hebben tijdens de latere mars, die jullie tegenover hem maakten. Het verlies van mijn vloot te Aboukir had enorme gevolgen voor Frankrijks bestemming; als het niet daarom was gegaan, had ik het doel bereikt dat ik haar meester van de wereld had gemaakt. Menou was een goede man en een goed bestuurder, maar een

649 slechte generaal; had ik het commando aan Lannes gegeven, wiens ziel brandde, zou uw expeditie gefaald hebben. Reynier was een excellente generaal, maar te kalm; als Kléber nog geleefd had, zou Egypte weer bezet zijn voor Frankrijk.' Nadat hij de dokters had ontslagen, bleef hij alleen met graaf Bertrand tot 18.00u. Toen ik deze afloste om 02.00u., vertelde graaf de Montholon mij dat de Keizer voortdurend van dag tot dag verzwakte en dat dokter Arnott vond dat hij erg ziek was.

Op de ochtend van de 15^e schoor de Keizer zich en hij werd opgefrist door een beetje wassen. Hij ging terug naar bed en riep om dokter Antommarchi, die zijn pols goed vond en hem adviseerde de pillen van de vorige dag te nemen. Omdat Zijne Majesteit met grote tegenzin instemde, deed ik de suggestie deze te laten innemen met een lepels noedels, dat hem juist was gebracht. Ik bood ze hem aan op een soeplepel met een beetje bouillon. 'Mijn maag', zei hij, 'draait al om bij de gedachte ze in te nemen. Neem jij ze maar', en ze vonden meteen hun weg in mijn maag. 'Laten we eens zien', zei hij, 'ze schijnen jou geen last te bezorgen.' Ik verpakte wat meer pillen en bood ze hem op dezelfde manier aan; toen besloot hij ze te nemen en bang om over te geven, greep hij een zilveren kom met zijn linker hand. Nadat hij ze genomen had, zei hij, dat hij ze niet gevoeld had en tegen mij, dat hij ze in het vervolg zo wilde aangeboden krijgen. Niettegenstaande gaf hij die ochtend over.

Dezelfde dag liet de Keizer me een inventarislijst opstellen van het zilver, zijn Sèvres porselein, zijn kleding en overige bezittingen. Hij vervolgde het werk met graaf Montholon tot tot 15.00u.; om 16.00u. werden de groot-maarschalk en de dokters binnen gelaten. De Keizer ging uit bed, leunde op de arm van graaf Bertrand, ging naar zijn armstoel en at een beetje van wat hem geserveerd was. Hij sprak tegen dokter Arnott over het kamp, vroeg of het regiment een goed bibliotheek had, discussieerde met de generaals over de Britse legers en preees Malborough. De Keizer stelde voor commentaren te schrijven over de campagnes van die generaal, zoals hij ook gedaan had over Ceasar, Turenne, Frederik en Hannibal. Hij vroeg dokter Arnott of de bibliotheek van het regiment een kopie had van Malborough's campagnes; de dokter antwoordde dat hij dat niet wist. 'Wel, ik wil er een cadeau geven aan uw regiment.' De Keizer liet me het boek uit zijn bibliotheek halen: het was een prachtig mooi exemplaar met illustraties en mooi ingebonden. 'Hier, dokter', zei hij toen hij het van mij overnam, 'ik houd van dappere mannen uit alle naties.'

650 Op dat moment lachte dokter Antommarchi; de Keizer schonk hem een afwijzende blik, die hem deed realiseren hoe ongepast zijn lachen was. 'Plaats het in uw regiments bibliotheek. Omdat ik heb toegestaan dokter u te laten komen, is dat om de mensen om mij heen tevreden te stellen en omdat u een man van eer bent, geacht door de officieren van uw regiment.' De groot-maarschalk, die de woorden van de Keizer had vertaald, drukte de dankbaarheid van dokter Arnott in het Frans uit. De dokter was zichtbaar bewogen en realiseerde zich de waarde van de woorden, die vergezeld gingen bij deze gift. 'De gevangenisbewaarder van Sint-Helena', ging de Keizer verder, 'aarzelde niet me tegenover het 66^e me in slechte termen te beschimpen door te zeggen, dat ik de redcoats niet mocht; u kunt ze verlichten en ze vertellen dat dat niet waar is. Ik zal', zei hij, 'de prins-regent en uw ministers schrijven: ze hebben mijn dood gewild, die ze weldra zullen verkrijgen door me met speldenprikken te vermoorden. Ik wil dat mijn overblijfselen in Frankrijk zullen rusten. Uw regering is hier tegen, maar ik voorspel, dat het monument, dat voor me zal worden opgericht, haar tot schande zal zijn en dat John Bull vanuit mijn overblijfselen de Britse oligarchie omver zal werpen. Het nageslacht zal mij wreken op de beul, die aangewezen is om mij hier te houden en uw ministers zullen een gewelddadige dood sterven.' De dokter, die kon zien hoe de dood de Keizer insloot, was vol bewondering voor zijn geest, die niet gedempt was.

Nadat hij de dokter ontslagen had, hield hij graaf Bertrand bij zich. Die avond vernamen we, dat de gouverneur verhinderd had, dat de delen Longwood verlaten hadden, maar de officieren, geïnformeerd door het gevolg van de Keizer, stuurden hun dankbetuigingen; en na zijn dood vroegen ze de gouverneur hen de boeken te geven.

Toen ik naar Europa terug keerde, was ik verbaasd te lezen in het boek van dokter Antommarchi, pag. 94 van het tweede deel op Sint-Helena, dat de Keizer, nadat hij Malborough had geprezen en de campagnes van deze generaal als gift aan dokter Arnott voor zijn regiment gegeven had, hij grappen maakte over Malborough en het eerste vers zong van het lied, dat over hem geschreven was.

651 Dat de auteur, die er bij was, toen de gift werd gedaan, niet in staat was een moment van vrolijkheid te onderdrukken door een lied, waarmee hij in slaap werd gewiegd als kind, zei hij, kan ik niet bestrijden. Maar hij was fout bij het vertellen van een valse anekdote, die belachelijkheid veroorzaakt bij de eervolle bedoeling voor het 20^e regiment, dat de gracieuze gift van de Keizer ontving. Hij had beter gedaan rustig te blijven, want ik had dan zeker niet de ernstige en afwijzende blik onthuld, die zijn lach hem veroorzaakte.

Dokter Antommarchi had een frivoool karakter, maar was geen slecht mens, neigend naar spot, die leidde tot enkele vermaningen van de kant van de Keizer. De latere kwestie van de bekwaamheid van de dokter en of hij tevreden leek met hem na zijn komst op Sint-Helena, was meer bedoeld om het vertrouwen te hebben van degenen, die hem omringden, dan door welke persoonlijke overtuiging dan ook.

Het kostte me maar een paar dagen na de komst van dokter Antommarchi om niet zijn kennis, maar tenminste zijn karakter te beoordelen. Nooit in zijn leven had hij een eminent en krachtig persoon als de Keizer ontmoet, hij wist niets van de grond, die hij betrad. Toen hij aankwam, had hij regelmatig de gezondheid van de Keizer met me besproken en elke ochtend had hij met me gepraat om de gebeurtenissen van de nacht te vernemen. Ik probeerde hem zo te waarschuwen tegen wat de Keizer een slechte mening over hem zou geven. 'Wees serieuzer met de Keizer', zei ik hem, 'als je de vragen beantwoordt aan jou gesteld; en als er gesproken wordt over graaf de Montholon en de groot-maarschalk, zeg dan niet Bertrand en Montholon; de Keizer spreekt op die manier tegen ze, maar u moet dat niet doen.' Hij bedankte me en nam mijn raad over; misschien geloofde hij zelfs dat ik bij de Keizer gevraagd had dit tegen hem te zeggen, wat niet het geval was. De priesters waren van hun kant erg respectvol en gebruikten altijd de titel van graaf Excellentie, als ze over een van hen spraken.

Op 16 april konden de voeten van de Keizer 's nachts alleen maar warm gehouden worden met hete handdoeken. Toen dokter Antommarchi werd aangekondigd, werd hij streng berispt voor zijn oneerbiedigheid en de onmogelijkheid van zijn gedrag de laatste dagen. De dokter trachtte zich te excuseren door de herinnering aan een lied, waarbij hij als kind in slaap werd gewiegd; toen hij hem ontsloeg, vroeg hij hem graaf de Montholon te roepen. Deze bleef bij hem tot 03.00u. Op die tijd kwam ik de kamer binnen om zijn hoofd vast te houden toen hij twee keer achter elkaar overgaf en ik wikkelde zijn voeten in hete handdoeken.

652 De Keizer zei me hem wat van de wijn van Las Cases te geven. Ik nam de vrijheid mijn angst uit te drukken over de reactie, die dit kon hebben. Graaf de Montholon drong er op aan niet verder te gaan met het dicteren van zijn laatste wil, hij verzekerde de Keizer dat deze alle tijd had om zich druk te aken over zijn nalatenschap, er aan toevoegend, dat hij dacht dat de wijn hem kwaad zou doen. De Keizer stond er op er wat van te drinken, doopte er een biscuit in, ging verder met schrijven en zei tegen graaf de Montholon: 'Mijn zoon, het wordt tijd dat ik dit afmaak, ik voel het.' Rechttop in bed zittend hield de Keizer een kartonnen onderlegger in zijn ene hand en schreef met de andere zonder hulp; staande naast het bed hield graaf de Montholon een inktpot vast.

Toen de groot-maarschalk er was samen met de dokters, zei de Keizer niets over was hij aan het doen was, maar de misselijkheid overviel hem en hij zei tegen dokter Antommarchi, dat om hem sterker te maken, hij wat Constantia wijn met een biscuit had genomen. De dokter antwoordde dat dat olie op het vuur werpen was. Toen vroeg hij dokter Antommarchi wat zijn kansen waren; deze zei dat ze heel goed waren en dat zijn toestand niet hopeloos was. 'Dokter, u vertelt met niet de waarheid', antwoordde de Keizer. 'U doet verkeerd om mijn toestand voor mij te trachten te verbergen. Ik weet wat het is. Heeft u gehoord van Corvisart of Larrey? Meer van de laatste dan van de eerste? Wat een consideratie had Larrey voor zijn patiënten, zowel in Egypte als bij het doorkruisen van de woestijn en in Europa! Hij ging altijd van het ene naar het andere eind van de colonne om zijn zorg aan te bieden; wat een man! Wat een dappere en nobele man was Larrey! Ik ontwikkelde een bewondering voor hem, die nooit werd teleurgesteld; als het leger een standbeeld voor hem als dankbaarheid zou oprichten, komt dat door de originaliteit van Larrey.'

Als we al gelukkig genoeg zijn om de laatste woorden van de Keizer te horen, laten we dan niet vergeten, als we er eerlijk verslag van doen, deze bekend te maken ter ere van de virtuoze man, die ze zo goed verdiende. Op een ander ogenblik, toen hij zijn ongenoegen uitdrukte over dokter Antommarchi, omdat deze nooit thuis was als we hem nodig hadden, zei hij: 'Als Larrey hier was geweest, had hij mijn kamer niet verlaten en zou hij hebben geslapen aan het voeteneind van mijn bed evenals Montholon en Marchand doen.'

653

De Keizer vervolgde de dokter te ondervragen, vroeg naar het uniform van het Britse leger; hoe de zieken in het kamp werden behandeld; of, na een veldslag de Britten meer gewonden hadden dan de Fransen. Dokter Arnott antwoordde dat de Franse dokters veel kennis hadden, maar hij geloofde dat de verliezen aan onze kant groter waren. De Keizer meende het tegenovergestelde en dacht dat een perfect uitgevoerde amputatie mannen redden, die anders voor het land verloren waren. 'Dat', zei hij, 'was Larrey's mening. Uw infanterie gedroeg zich goed te Waterloo en deed het beter dan de cavalerie. U zou goede soldaten hebben als u wist hoe de liefde tot glorie aan over te brengen, maar uw straffen met de zweep verandert ze alleen maar in bruten. De Franse soldaat, die tot staat is veel te begrijpen en te oordelen, wil iemand aanspreken tot in zijn ziel. Het is onmogelijk voor een soldaat, die juist verschillende dozijnen zweepslagen heeft ontvangen zichzelf dan te laten onderscheiden tegenover zijn kameraden. Er is mij verteld', zei de Keizer, 'dat de Britse soldaat zo weinig is geïnteresseerd in het bereiken van de officiersrang, dat tijdens de Spaanse oorlog, waar de verliezen hoog waren, zij er niet van hielden te zien dat onderofficieren officieren werden, omdat zij geen heren waren.'

Gravin Bertrand, die verschillende dagen niet was gekomen, verscheen nadat de dokter waren verdwenen om te informeren naar de gezondheid van de Keizer. Ik informeerde Zijne Majesteit, die alleen was gebleven met de groot-maarschalk; de Keizer zei me haar te bedanken. Toen dokter Antommarchi wegging, had hij een sprankje hoop uitgedrukt, die niet werd gedeeld door dokter Arnott en de dokters Shortt en Mitchell (352) werden overdag erbij geroepen in graaf de Montholons huis.

Op 17 en 18 april bracht de Keizer verscheidene uren alleen door met graaf de Montholon. Genoeg hebbend van zijn dropwater probeerde hij een beetje van de verfrissingen, die op zijn kleine tafeltje geplaatst waren, zoals limonade, frambozen water en zuiver water. Graaf Bertrand kwam een paar minuten voor de dokters. Toen deze binnen kwamen, zei de Keizer tegen mij, zittend in zijn armstoel, op een toon, die grote zwakheid verraadde: 'Open onze deur naar de tuin, opdat ik Gods zuivere lucht kan inademen.' 'Bertrand', zei hij tegen de groot-maarschalk, 'ga een roos voor me plukken. Lucht is zo'n mooi iets', zei hij naar boven kijkend. Toen nam hij de hem aangeboden

352. De doktoren Thomas Shortt, Charles Mitchell, Matthew Livingstone en Francis Burton werden ingeroepen voor consultatie op 3 mei 1821 door doktoren Antommarchi en Arnott. Geen enkele van de vier zagen de Keizer en de bijeenkomst vond plaats in de kamer van de Franse dokter. Zij kwamen tot totaal verschillende en onlogische conclusies. Alleen Livingstone was gedeeltelijk aanwezig bij de autopsie.

654 roos aan, zei kijkend naar dokter Arnott: ‘Het is niet genoeg om ermee omringd te zijn, we genieten ervan als ze dichterbij ons zijn, net zo als de longen nooit genoeg uitzetten om lucht in te ademen, die zuiver is en geurend. We houden ervan een roos dichtbij te brengen om beter van haar fragiliteit te genieten. Wat denkt u, dokter? We worden hier niet erg verwend.’

De groot-maarschalk vertaalde onmiddellijk de woorden van de Keizer, waarop de dokter reageerde: ‘De lucht op Sint-Helena is niet slecht, het is vermaak en oefening waaraan u gebrek heeft.’

‘U bedoelt een graf, dokter en dat duurt niet lang meer; uw regering zal tevreden zijn.’ De Keizer was al zo verzwakt, zijn fysieke kracht zo verminderd, dat er niet aan getwijfeld kon worden dat hij de waarheid zei. Hij at als diner een lichte soep met een beetje gelei en had grote moeite zich de volgende ochtend te scheren. Tijdens de dag gaf ik graaf de Montholon de inventarislijsten, waarnaar hij met gevraagd had. ‘De nacht was onrustig zoals ze allemaal zullen zijn’, zei graaf de Montholon, toen hij de Keizer verliet.

Op 17 april 1821, toen graaf de Montholon eerder was gekomen dan gewoonlijk, zei hij hem het voorlezen van Hannibals campagnes voort te zetten. De doktoren Arnott en Antommarchi kwamen om 16.00u.; de Keizer ging uit bed om in zijn armstoel te zitten, leunend op graaf Bertrand om er te komen. Hij at erg weinig van wat hem als diner werd aangeboden en dokter Arnott drong er op aan dat hij wat meer at. ‘Wat heeft dat voor zin’, antwoordde de Keizer, ‘als mijn maag het niet kan binnen houden? U zult pas precies weten wat mijn ziekte is als u me open snijdt.’

Die ochtend had de Keizer gesproken met graaf de Montholon over onze terugkeer naar Europa. Hij bekeek de uit te reiken toelagen en die, die uitbetaald werden om tijdens de oversteek te dienen: zelfs de schapen in de stallen werden niet overgeslagen. De Keizer sprak over al deze details met een kalmte, die alleen bestond bij een geest, zo sterk als de zijne. Die avond, nadat de groot-maarschalk weg was gegaan, zei de Keizer mij de afgeschermd lamp aan het hoofdeinde van zijn bed te plaatsen, zodat hij niet gehinderd zou worden en verder te gaan met het voorlezen van Hannibals campagnes.

655 Om 21.00u. kwam graaf de Montholon; ik liet hem alleen met de Keizer en liet Saint-Denis slapen in de aangrenzende kamer. Sinds hij bedlegerig was, luisterde de Keizer vanuit zijn bed naar de mis. De nacht van de 19^e was moeilijk, hij kon niet slapen; de volgende dag liet de gevolgen van deze opwindung zien, die eindelijk afnam in de namiddag (353). Nadat hij graaf de Montholon ontslagen had, stuurde de Keizer mij weg om te zoeken naar Homerus en om tegen graaf Bertrand te zeggen hem er een lied uit voor te lezen: ‘Hij schildert zo goed het beeld van de wachters en de raden, die ik zo vaak hield op de vooravond van de veldslagen, dat ik het altijd met vreugde hoorde.’ Om 16.00u. nam hij wat vleesgelei en liet het proeven door dokter Arnott, die het goed bevond. Hij voelde geen enkele misselijkheid die dag, omdat, zo beweerde hij, hij niet had rondgelopen.

Deze toestand duurde een deel van de nacht en de ochtend. Het was mooi weer en de Keizer stond er op dat graaf de Montholon naar buiten ging voor wat frisse lucht en om nieuws te zoeken. Toen ik met hem alleen achter bleef, staande aan het voeteneind van zijn bed, zei hij me dat hij mij, samen met de graven de Montholon en Bertrand, benoemde tot de executeurs van zijn laatste wil. Mijn verrassing was even groot als de eer, die op me rustte; ik stamelde dat ik het vertrouwen en de positie, waar in hij me bracht, onwaardig zou zijn en mijn emotie was erg diep.

353. Aantekening van Marchand:

Dhr. De Beauterne, in zijn boek getiteld *Conversations religieuses de Napoléons à Saint-Hélène*, zegt dat op de 20e, na de mis, de Keizer een biecht deed en het sacrament werd gegeven en dat deze gebeurtenis, verteld door dhr. De Norvin, door mij bevestigd was.

Ik heb zoiets nooit gezegd tegen dhr. De Beauterne en het is bij mijn weten nooit gebeurd. De Keizer zou die dag vader Vignali hebben kunnen roepen, hoewel hij dat zelden deed, maar als hij hem had laten komen voor deze religieuze handeling, zou ik dat niet vergeten hebben; niets tijdens deze dag wees me er op, dat hij die plicht wilde vervullen, waarover de Beauterne sprak. Ik vertelde hem ook niet, zoals hij beweert, dat generaal Bertrand, toen hij eens de Keizer verliet, zijn schouders ophaalde en het woord Capucijn mompelde.

Dhr. De Beauterne probeert het eervolle karakter van graaf Bertrand te ontluisteren door hem voor te stellen als een man, die de laatste momenten van de Keizer vulde met bitterheid, toen, in tegendeel, deze grote officier bleef zoals hij zijn gehele leven was geweest: vol van afhankelijkheid, respect en toewijding.

De auteur dicht de Keizer gedachten toe, die niet van hem zijn en een manier van spreken, die niet de zijne is; hij maakt van hem een christen zoals hij wil en niet zoals we hem kenden in Parijs, Elba en Sint-Helena.

Dhr. Beauterne was of fout geïnformeerd of armzalig voorgelicht over wat hem werd gezegd. Dus deed hij wat hem verteld was, wat me bezorgt maakt.

656 'Ik heb bij de groot-maarschalk', zei hij, 'een testament achter gelaten, dat door hem moet worden geopend na mijn dood; zeg hem het jou te geven en het me te brengen.' Ik verliet de Keizer. Toen ik dit verzoek aan de groot-maarschalk deed namens Zijne Majesteit, was hij verrast; maar hij ging het uit zijn bureau halen en gaf het me zonder blik te geven van de gedachte, dat de Keizer nieuwe beslissingen zou kunnen nemen. De Keizer nam de enveloppe, verbrak het zegel, las door de pagina's van het document en scheurde het in tweeën, terwijl hij mij zei het in het vuur te gooien. Het waren mooie bladzijden om te bewaren, in het eigen handschrift van de Keizer! Ik hield ze in mijn hand, maar de Keizer wilde dat ze vernietigd werden! Zoals ze me werden overhandigd, werden ze ook in het vuur geworpen, waar ze snel prooi van de vlammen werden, zonder dat ik wist wat er in had gestaan. Generaal Montholon zei me, dat hij ze had aangetroffen tussen de papieren van de Keizer, geschreven met potlood en ik herinner deze voorlopheden heel goed toen hij ze me noemde. Het diamanten halssnoer, dat de Keizer me in een van zijn codicillen gaf, was op die plek verdeeld tussen gravin Bertrand en haar dochter en gravin de Montholon en haar dochters.

Tijdens de middag kwam graaf Bertrand zoals gewoonlijk. De doktoren kwamen na hem; de Keizer ging uit bed en ondersteund door de arm van de groot-maarschalk ging hij in zijn leunstoel zitten voor het diner, maar hij nam erg weinig van wat er was opgediend. Hi sprak met dokter Arnott over de schandalige behandeling, die hij ontving van de Britse regering en zei de groot-maarschalk zijn woorden te vertalen.

Ik kwam mij vestigen in het hart van het Britse volk, vroeg eerlijke gastvrijheid en tegen alle rechten op aarde werd ik met boeien geantwoord. Ik zou zeker beter ontvangen zijn door Alexander, keizer Frans, zelfs door de koning van Pruisen; deze prinsen zouden genereuzer zijn geweest. Maar het was aan de Engelsen de koningen te leiden en de wereld een ongehoord spektakel te geven van de vier grootmachten, alles bedoeld om een enkele man te beschadigen. Het is uw ministerie, dat deze afschuwelijke rots uitgekozen heeft, waar het leven van een Europeaan in een paar jaar verbruikt is met de bedoeling het mijne te beëindigen door vermoording. Hoe ben ik behandeld gedurende de tijd dat ik hier ben geweest? Er zijn geen vernederingen, die ze niet met plezier op mij gestapeld hebben!

657 *De eenvoudigste communicatie met mijn familie is me ontzegd geworden; ze hebben geen nieuws over mijn vrouw toegestaan noch over mijn zoon heeft me bereikt; als*

woonplek is mij een van de minst bewoonbare plekken gegeven, waar het moorddadige klimaat van de tropen het meest wordt gevoeld; ik moest mijzelf opsluiten tussen vier muren in een ongezonde atmosfeer, ik was gewend paard te rijden door geheel Europa. Dat, dokter, is de gastvrijheid die ik van uw regering kreeg; ik ben langzaam vermoord met grote precisie, met voorbedachte rade en de infame Hudson Lowe is de uitvoerder van uw ministers hoge werken. Jullie zullen eindigen als de trotse republiek Venetië en ik, stervend op deze akelige rots, ik laat de schande van mijn dood na aan het regerend huis van Engeland.

De Keizer was bewonderingwaardig in zijn korte maar begeesterde toespraak, die, accuraat zin voor zin door graaf Bertrand werd vertaald, die de dokter diep bewogen. Hij antwoordde niets op de beschuldiging, die hij als waar erkende, maar zijn gezicht toonde zijn afkeuring van het gedrag van zijn gouverneur. Na wat gepraat ontsloeg de Keizer de beide doktoren en hield graaf Bertrand bij zich tot 19.00u. De nacht was gekomen een uur voordat de groot-maarschalk weg was gegaan.

Ik ging naar de kamer van de Keizer; de afgeschermdde lamp was in de aangrenzende kamer. Ik ging rustig naar het bed, toen hij me zei hem het diamanten halssnoer te brengen, dat koningin Hortense hem had gegeven, toen hij Malmaison verliet. Ik ging het halen uit de reiskist, waarin het zorgvuldig was opgeborgen met de ontvangstbewijzen van het geld, gedeponeed bij dhr. Laffitte. Ik bracht bij de Keizer wat me was gevraagd, toen hij het me gaf: 'De vriendelijke Hortense gaf het me, gelovende dat ik het nodig mocht hebben. Ik schat de waarde op 200.000 francs; verberg het op je lichaam, ik geef het aan jou. Ik weet niet hoe mijn zaken in Europa er voor staan, dit is het enige voorwerp van waarde, waarover ik kan beschikken. Het zal jou toestaan om te wachten op de bestemming, die ik voor jou in mijn testament heb bepaald; je zult een titel krijgen (354)

354. Aantekening van Marchand:

Bij mijn terugkeer in Frankrijk gaven veel mensen mij de titel van graaf, anderen die van baron. De keizerlijke familie schreef me er een te gebruiken en ik kreeg de titel van graaf als resultaat van het testament van de Keizer, dat met deze woorden eindigt: 'Ik wijs de graven de Montholon, Bertrand en Marchand aan als mijn executeurs-testamentair.'

In 1840, toen ik op het punt stond naar Sint-Helena te vertrekken, moesten we de verklaring tekenen over het ontvangen van het lichaam van de Keizer uit handen van de gouverneur van het eiland. De groot-maarschalk nam me terzijde en zei tegen me: 'Marchand, je kunt de titel, die de Keizer je in zijn testament heeft nagelaten, aannemen.' Toen vertelde ik de groot-maarschalk de woorden van de Keizer, toen hij het halssnoer van koningin Hortense aan me gaf, maar toen ik naar Europa terug keerde, had ik deze zaak niet aangekaart met het oog op de regeringen, die me de bevestiging zouden kunnen weigeren. Onder bepaalde omstandigheden had ik de titel van executeur van de Keizer gebruikt en ik stelde voor het bij deze gelegenheid weer zo te doen: 'Die is', antwoordde hij, 'zeker veel meer waard dan andere. Doe zoals je wilt.' Dit is de degene, die ik gebruik.

658 En ik zal de keizerin schrijven om jou namens haar een medaille te geven van haar landen. Trouw eervol, maak een keuze uit de families van de officieren of soldaten van mijn oude garde. Er zijn vele van deze dappere soldaten, die niet gelukkig zijn; een beter lot zou hen ten deel gevallen zijn als Frankrijks fortuin anders was geweest. Het nageslacht zal erkennen wat ik voor hen gedaan heb, als de omstandigheden anders waren geweest.

Hij was moe en zei een tijdje niets en toen, samenvattend: 'Als je eenmaal in Frankrijk terug bent, ga dan naar de keizerin en mijn zoon. Als hij vijftien jaar wordt, geef je hem de voorwerpen, waarvan ik je beheerder maak en je moet hem aanmoedigen zijn naam van Napoleon terug te nemen.' Ik verzekerde de Keizer, dat ik niet zou falen in het opvolgen van zijn instructies en dat zijn wensen voor mij heilig waren. Ik beloofde hem,

voor zover mijn emoties dat aankonden, omdat ik geschokt was, dat het fortuin en de eer, die hij me naliet te delen met een meisje, wiens vader zijn bloed had gegeven voor het moederland en de glorie van het Keizerrijk.

Ik kon er mij niet toe zetten het halsnoer op mijn lichaam te dragen, zoals de Keizer me opgedragen had; ik legde het terug in de reiskist, waar het in had legen. Ik kan zelfs zeggen dat zo'n waardevolle gift me een tijdje bezwaarde bij het verzorgen van de Keizer; mijn attentie en waakzaamheid tot dan toe kon niet verdacht lijken en ik was een ogenblik bang, dat ik teveel gretigheid toonde en dat dit zou bijdragen aan de grote bestemming, die de Keizer voor mij bestemde. Het was zeker erg dom, maar het was een angst, die ik voelde en die ik alleen te boven kwam door mij er bewust van te zijn.

659 Toen ik de Keizer vertelde dat zijn verbetering al de gehele dag zo leek te zijn, antwoordde hij: 'Ik voel me iets rustiger, maar niet beter; het is een ogenblik van respijt. Als mijn ziekte op tijd verzorgd was, waren ze misschien in staat geweest me te genezen; mijn einde is nabij. De natuur wil me een goede dag geven om mijn zaken af te wikkelen. Ik zei Montholon dat jij een mooi landgoed vlakbij zijn Bourgondische te zoeken; je zult daar gelukkig zijn, de inwoners zijn goede mensen, die ik altijd als patriotten heb beschouwd.' Graaf de Montholon, die kwam om mijn dienst over te nemen, werd aangekondigd.

660

HOOFDSTUK 25 (blz. 660 – 682)
De religieuze schikkingen van de Keizer –
Nalatenschap en instructies – Laatse verzorging -
Bezoek van gravin Bertrand
Vader Vignali met de Keizer – De doodsangst en de dood van de Keizer

Op de 21^e april voelde de Keizer zich minder goed dan de vorige dag. (c) Hij stuurde graaf de Montholon, die verscheidene uren met hem had doorgebracht, naar buiten voor wat frisse lucht en vroeg om de dokter en daarna om vader Vignali. Hij vertelde de dokter dat het scheren hem had vermoeid en dat zijn krachten hem verlieten. Daarna richtte hij zich tot vader Vignali en zei: 'Weet u wat een chapelle ardente is?' 'Ja, Sire.' 'Heb je er ooit de dienst in gehouden?' 'Nooit, Sire.' 'Wel, je zult dat in de mijne doen als ik in de dood geworpen ben. U moet een altaar oprichten in de aangrenzende kamer, stel het Heilige Sacrament daar op en reciteer de gebeden van de dood. Ik ben in de katholieke religie geboren; ik wil de plichten vervullen, die erbij horen en de hulp van haar geestelijken ontvangen.' Deze scène was behoorlijk aandoenlijk; de Keizer stond op het punt verder te gaan, draaide zich om naar dokter Antommarchi, die aan het voeteneind van zijn bed stond, hij dacht dat hij wat tekenen van vermaak op zijn gezicht zag. Geschokt door wat hij noemde een gebrek aan gevoel, zei hij tegen hem: 'Uw dwaasheid verveelt mij, sir, ik kan uw frivoliteit vergeven en uw gebrek aan goede manieren, maar een gebrek aan gevoel, nooit! Vertrek!'

Toen zei hi tegen de priester: 'Als ik dood ben, wil ik geplaatst worden in de chapelle ardente: u zult de mis vieren en niet ophouden met bidden voordat ik in de grond ben gelegd.' De Keizer zweeg. De priester en ik bleven onder de indruk van de scène, die zich zo juist had afgespeeld, toen de Keizer de stilte verbrak. Hij sprak met de priester over Corsica, Ponte Nuovo en Rostino, zeggende dat hij daar een huis wilde laten bouwen.

c. Op het moment, dat ik dit vertaal, is het precies 21 april 2022, dus 201 jaar geleden! Ook dat ik

- 661 De Keizer had er plezier in om een gelukkig, vreedzaam bestaan daar in de toekomst te beschrijven, wat inhield dat hij zich de betekenis realiseerde van het realiseren van de dromen, waarover hij net had gesproken. Geraakt door de emotionele vriendelijkheid van de Keizer knielde vader Vignali neer en greep de hand van de Keizer, die langs de zijkant van het bed lag. Hij drukte er zijn lippen op en stond weer op, zijn ogen vol tranen. Nadat de Keizer hem had ontslagen, zei hij mij: 'Het hart van de arme Vignali is vol met verdriet als hij mij zo ziet; ik houd van zijn karakter, het is dat van een Corsicaans kind. Wat die imbeciel betreft (*de dokter, rkv*), die is mijn aandacht niet waard. Is iemand ooit slechter behandeld als ik door hem?' Ik antwoordde niet, maar dacht dat de Keizer niet boos zou worden; dat zijn gewoonlijke geest van generositeit, die hem leidde tot vergeven, niet zou falen in het geval van dokter Antommarchi. Ik had het niet verkeerd.
- 662 Het gesprek van de Keizer met vader Vignali, hoewel het de eerste van dit soort was, dat ik hoorde, verraste mij niet. Met dezelfde rust waarmee hij zojuist zijn wereldse zaken had geregeld, wilde de Keizer, die voelde dat zijn laatste uur naderde, als een christen de zaken van de eeuwigheid ook in orde brengen. Ik had de Keizer het bestaan van God horen verklaren en zeggen dat religieus gevoel zo'n troost was, dat het een groot goed was om te hebben (355).

Op de 22^e stemde de Keizer er in toe een kalmeringsmiddel te nemen van dokter Antommarch, die alleen kwam. De Keizer zei hem dat hij koorts had en plaatste zijn handen op zijn maag en zei: 'Hier is het, dokter, er gaat niets meer door, de pylorus is ontstoken, ik voel het.' Het weinige voedsel, dat hij nam, werd er tijdens de dag weer uitgegooid. De groot-maarschalk, die alleen met hem bleef, sprak van het verdriet van dokter Antommarchi dat de Keizer zulke verwerpelijke gevoelens tegenover hem hield. Hij vond dat de staat van gezondheid van de Keizer hem niet toestond zich druk te maken over zulke gevoelens. 'Wat ik moet doen', zei de Keizer: 'hij kan dan wel geen slechte inborst hebben, maar hij is een imbeciel.' Zonder twijfel spraken tijdens de nacht graaf de

355. Aantekening van Marchand:

Dhr. de Beauterne heeft de tekst van dit gesprek tussen de Keizer en vader Vignali genomen en er een verzinsel van gemaakt. Beschrijvend aan mij als iets dat tegen hem was gezegd, zei dhr. de Beauterne dat graaf Bertrand er tegen was een altaar op te stellen voor de mis en dat in de dagen, die volgden op dit gesprek, het resulteerde in een vervreemding tussen hem en de Keizer, veroorzaakt door verschillen in religieus opzicht, uitgedrukt in krachtige termen.

Ik zei hem, dat ik niets wist van de woordenstrijd tussen de Keizer en graaf Bertrand. Tijdens de ziekte van de Keizer kwam graaf Bertrand gewoonlijk van 16.00 tot 18.00u. en ik had geen enkel bewijs gezien van de furieuze scène, waarover dhr. Beauterne me vertelde. In elk geval, een aantal dagen later, op het moment dat er geregeld werd een altaar op te zetten, vroeg graaf Bertrand me voor welk doel dit gebeurde. Ik zei hem dat ik dat niet wist; hij zei me toen dat hij naar graaf de Montholon wilde gaan en dat het altaar pas werd opgericht na de dood van de Keizer.

Ik zei tegen dhr. de Beauterne dat als het de bedoeling van de Keizer was geweest om elke ochtend de mis op te laten zeggen van de 21^e, zoals hij mij gezegd had, ik er van geweten had evenals Saint-Denis en de Keizer was geen man over dit punt te schreeuwen naar de groot-maarschalk en ook over andere zaken niet. De Keizer sprak me hier niet over; toen we het altaar opstelden, waren we voorbij zijn bedoelingen. Wat vast staat, is dat het altaar, dat we waren begonnen op te stellen niet klaar was en ik bemerkte geen enkel teken van de geringste vervreemding tussen de Keizer en graaf Bertrand. Geen van beide sprak met mij over dit incident, omdat deze materiaal zo triviaal leek. Dhr. de Beauternes nam geen notitie van wat ik hem vertelde en prefereerde het te spreken over de Keizer, hem beschrijvend in een scène, die nooit had plaatsgevonden.

- 663 Montholon en de groot-maarschalk pleitten in zijn voordeel, toen Antommarchi de opdracht ontving terug te komen de volgende dag met dokter Arnott.
- De Keizer had alle inventarislijsten getekend, die hem waren voorgelegd, nu restte nog

de inventarisatie van zijn snuifdozen. Hij vroeg mij de doos, waarin ze zaten te brengen en dicteerde een lijst aan mij in afwezigheid van graaf de Montholon. Hij legde er één apart, versierd met een mooi cameo voor Lady Holland; de doos was hem geschonken door Paus Pius VI na het Verdrag van Tolentino. Hij schreef op een kaartje: Napoleon aan Lady Holland, als een bewijs van hoogachting en liefde. Hij vroeg graaf de Montholon het haar te geven en zijn dankbaarheid uit te drukken voor de zorg, die zij en haar echtgenoot voor hem getoond hadden. Hij nam er ook een uit bedoeld voor dokter Arnott en zei graaf de Montholon er 12.000 francs in goud aan toe te voegen. Deze doos was oorspronkelijk bedoeld voor de dominee, die Cipriani had vergezeld naar zijn laatste rustplaats; hij was versierd met een kam. De Keizer, die me zei er een N op te laten graferen, maakte in plaats daarvan er zelf een op met de punt een schaar. 'Sire', zei ik, 'als bekend wordt waar dit vandaan komt, zal deze veel kostbaarder zijn dan elk ander met welke graving ook.' Na de dood van de Keizer werd het gegeven aan dokter Arnott door graaf de Montholon.

Toen de inventarisatie eenmaal klaar was, vroeg de Keizer me welk voorwerpen er achter gebleven waren bij de graaf van Turenne; ik ging naar mijn kamer, vond de inventarislijst en gaf hem die. Hij maakte regelingen voor deze voorwerpen, zoals te zien is op de lijsten 1, 2 en 3. Hij zei me ook, wat ik met zijn haar moest doen, dat na zijn dood zou worden afgesneden: 'Je zult aan elk van mijn familieleden een lok van mijn haar geven, een armband ervan voor de Keizerin en een horlogeketting er van voor zijn zoon.' Die dag was zeker de meest vermoeiende voor de Keizer tijdens zijn lange ziekte en een van de verdrietigste voor ons, vanwege de zich snel ontwikkelende symptomen, die zijn einde aankondigden. De ochtend werd doorgebracht met het schrijven van zijn codicillen; hoewel hij zeer vermoeid was, liet hij me naast zijn bed zitten zodat hij de officiële instructies voor zijn executeurs kon schrijven; instructies, die ik kopieerde en die hij tekende op de 26^e na ze nog eens gelezen te hebben.

664 Tijdens dit werk werd hij overvallen door golven van overgeven, die hem dwongen zijn dicteren elke keer een paar minuten te stoppen. Maar alles wat ik zei om bij hem aan te dringen dit werk stoppen, dat zulke ernstige gevolgen bracht, was zinloos om hem af te schrikken: 'Ik ben inderdaad moe', zei hij, 'maar er is nog maar weinig tijd voor mij; geef me wat van de Las Cases 'Constantia wijn.' Ik durfde hem te herinneren aan het effect daarvan een paar dagen terug: 'Bah', zei hij, 'een drupje zal me waarschijnlijk geen kwaad doen,' zijn schouders ophalend, 'iedereen weet er niets van, er ontbreekt hier van alles in dit land, waar moet ik van jou op wachten? Ik wens niets te doen om mijn dagen te korten, maar ik wil zeker niets doen om ze te verlengen. Neem dit', zei hij, terwijl hij mij een glaasje overhandigde waar Constantia wijn in zat, 'het is net een scheermes, dat in me naar beneden snijdt.' Na zo lang dicteren wilde hij persoonlijk de drie dozen sluiten, die zijn snuifdozen bevatten, waarvan hij de inhoud had gedikteerd en waarin alle andere voorwerpen waren gelegd. Hij wikkelde ze in zijden linten, verzegelde de dozen met zijn wapen en overhandigde mij de sleutel, waardoor hij me de bewaker maakte.

Het duurde niet lang of de Constantia wijn leidde tot overgeven, maar dit verhinderde hem niet met werken door te gaan tot dat de groot-maarschalk en de dokters werden aangekondigd. Toen ze binnen kwamen, was de kamer vol met papieren en verzegelde dozen, omwikkeld met blauwe linten. 'Ik heb teveel geschreven', zei hij tegen dokter Arnott, 'ik en moe en mijn maag verkramp.' Hij nam een beetje voedsel, ontsloeg na een ogenblik de dokters en hield graaf Bertrand bij zich. Gravin Bertrand kwam informeren naar de gezondheid van de Keizer, want zij had hem niet meer gezien sinds hij ziek was; zij toonde alle angsten, die zij er over had. Ik sprak daar met de Keizer over, die antwoordde dat op een dag, als hij geschoren was, hij haar zou ontvangen.

665 Dezelfde dag vertelde de Keizer aan graaf Bertrand, dat hij wenste begraven te worden langs de oevers van de Seine; anders op een eiland bij de splitsing van de Rijn en de Saône bij Lyon; of uiteindelijk in Corsica, in de kathedraal, waar zijn voorouders begraven waren, want hij zou daar nog steeds in Frankrijk zijn. ‘Maar’, zei hij, ‘de Britse regering zal mijn dood voorzien hebben. In het geval er instructies gegeven zijn dat mijn lichaam het eiland niet verlaten mag – wat ik betwijfel – begraaf me dan onder de schaduw van de wilgen, waar ik eens gerust heb toen ik je opzocht bij Hutt’s Gate, vlakbij de bron, waar ze elke dag mijn water halen.’ Deze woorden, die zo kalm en waardig werden uitgesproken, impliceerden de mogelijkheid deze vervloekte rots te verlaten, die de ziel verwrong. Hij zei ook dat hij de godsdienst in Frankrijk had hersteld, dat hij in zijn paleizen evenals op Sint-Helena de mis op zondag had bijgewoond en dat hij wenste dat zijn laatste dagen in overeenstemming zouden zijn met de balans van zijn leven. Vader Vignali zou de mis houden en de 24-uurs gebeden en als hij daarmee bezig was, moest hij met hem alleen gelaten worden. Die avond was zijn maag niet in staat binnen te houden wat hij gedurende de dag had gegeten.

De natuur had de Keizer voldoende kracht gegeven zijn zaken te regelen. Op 26 april voelde hij zich rustiger en wilde die dag gebruiken om alles geheel af te ronden. Tijdens het 16.00u.-bezoek de vorige dag nam dokter Arnott zijn pols op en beweerde, dat deze nogal zwak was. Nadien bood hij dokter Antommarchi zijn arm aan, wat hij verscheidene dagen niet had gedaan en gaf elk van hen een stuk biscuit. Hij bood wat rode wijn aan dokter Arnott aan en ontsloeg hem met de woorden: ‘Ik zie u morgen.’

Op de 27^e schoor de Keizer zich in bed en ik hoopte dat hij zou vragen om gravin Bertrand. Hij zei, dat hij zich opgefrist voelde, maar dacht dat hij erg slecht uitzag. Hij was in een goed humeur, praatte met graaf de Montholon en leek tevreden met wat hij de vorige dag had gedaan. Hij vroeg om dokter Antommarchi en behandelde hem vriendelijk, wat me verheugde. Tijdens de vorige visites, toen hij de gelegenheid had om de spijt op zijn gezicht te bemerken, vroeg hij hem of dokter Arnott tevreden zou zijn met een bedrag van 12.000 francs voor de zorg, die hij hem gegeven had. ‘U zult blij zijn met wat ik voor u doe’, en een moment later voegde hij er aan toe, ‘ik zal u 10.000 francs nalaten en als u dat wenst, zal ik een aanbeveling voor u schrijven voor de keizerin.’ Voordat hij zich terug trok, drukte de dokter zijn diepe appreciatie uit voor de Keizer.

666 Gedurende de dag werden hete handdoeken gewikkeld rond zijn voeten om de warmte terug te brengen, waaraan ze behoefte hadden. Om 16.00u. ontving hij de dokters, zei graaf de Montholon om 20.00u. terug te komen en zei hetzelfde tegen de groot-maarschalk, toen deze om 18.00u weg ging. De Keizer had bijna niets gegeten en was naar bed terug gegaan, nadat de dokters vertrokken. Om 20.30u. ging de Keizer van zijn bed naar de armstoel, zwaar leunend op mij en Saint-Denis. Hij had de karaffen laten verwijderen van zijn tafel en zei me zijn afgeschermd lamp, zijn schrijfspullen en wat papier daarop te leggen. Er lagen verscheidene verzegelde pakketten op het dressoir en hij zei me ze hem te geven en de aanwezigheid te vragen van graaf de Montholon en vader Vignali. De groot-maarschalk kwam spoedig; de Keizer liet hem de pakketten op zijn tafel zien, zei hem een verklaring op te stellen en onze handtekeningen te zetten en het zelf te verzegelen, elk codicil en het testament, zoals hij reeds eerder zelf had edaan. Er staat het volgende:

Sint-Helena, 27 april 1821

Verklaring, die het bestaan aantoont van het testament van de Keizer en de codicillen.

Op deze dag, 27 april 1821 om 09.00u. heeft graaf Bertrand, groot-maarschalk van Keizer Napoleon, als uitvoering van zijn bevel, ons zijn verschillende testamenten, codicillen en instructies getoond, in de zorg van dhr. Marchand. Deze negen

verschillende enveloppen of pakketjes, die alle bijna dezelfde vorm hebben met verschillende dikte, gevouwen in een of vier hoeken, die zijn samengebundeld met een rood lint. Alle pakketjes dragen de handtekening van de Keizer en zijn verzegeld met zijn wapen en dragen de handtekeningen van graaf Bertrand, graaf de Montholon, dhr. Marchand en vader Vignali. Nadat aan ons drie mahoniehouten kistjes waren getoond, afgesloten met een sleutel, omwikkeld met groene linten en verzegeld met het keizerlijk wapen en die van de vier bovengenoemde personen, namelijk graaf Bertrand, graaf de Montholon, dhr. Marchand en vader Vignali, lazen we de aantekeningen, geschreven door Keizer Napoleons eigen hand en we hebben ze als volgt overgeschreven:

Op één enveloppe, die geen nummer draagt, is geschreven: Dit is mijn testament, geschreven door mijzelf. Getekend: Napoleon.

Op enveloppe no. 1 is geschreven: Dit is een codicil bij mijn testament, geheel geschreven door mijzelf. Getekend: Napoleon.

Op enveloppe no. 2 is geschreven: Dit is een tweede codicil bij mijn testament, geheel door mijzelf geschreven. Getekend: Napoleon.

Op een enveloppe zonder nummer is geschreven: Dit is een derde codicil bij mijn testament, geheel zelf geschreven, ondertekend en verzegeld met mijn wapen, om geopend te worden op dezelfde dag onmiddellijk na de opening van mijn testament. Getekend: Napoleon.

667 *Op enveloppe no. 5 is geschreven: Dit is mijn codicil of verklaring van mijn laatste wensen, waarvan ik de uitvoering toevertrouw aan mijn zeer beminde echtgenote keizerin Marie-Louise. Getekend: Napoleon.*

Op enveloppe no. 6 is geschreven: Dit is mijn codicil of verklaring van mij laatste wensen, waarvan ik de uitvoering toevertrouw aan mijn zoon Eugène Napoleon; ik heb het geheel zelf geschreven. Getekend: Napoleon.

Op een enveloppe zonder nummer is geschreven: Dit is een aantal instructies voor mijn executeurs: Montholon, Bertrand en Marchand. Ik heb een testament en zeven codicillen geschreven, die aan Marchand zijn toevertrouwd. Getekend: Napoleon.

Op bevel van Keizer Napoleon hebben wij, graaf Bertrand, zijn groot-maarschalk, de taak op ons genomen om te dienen als inventarisator en uitvoerder.

Uitgevoerd in de slaapkamer van de Keizer te Longwood op de dag en de datum, hierboven genoemd.

Getekend: graaf Bertrand.

Toen deze verklaring klaar was, ontsloeg hij de heren een paar minuten later en hield alleen vader Vignali bij zich. Even later kwam deze naar buiten; ik ging de kamer van de Keizer binnen en trof hem in bed aan. Hij overhandigde mij zijn testament, zijn codicillen en zijn ontwerp voor dhr. Laffitte, gaf me instructies dit alles na zijn dood alleen aan graaf de Montholon, in aanwezigheid van graaf Bertrand en vader Vignali te overhandigen. Ik borg alles in de reiskist op, waar ook het halssnoer, dat de Keizer me gegeven had, in lag en ik bleef bij hem tot graaf de Montholon aankwam, wat op deze dag pas om 11.00u. was. Toen de Keizer hem zag, zei hij: ‘Wel, mijn zoon, zou het geen schande zijn te sterven nadat ik mijn zaken zo goed geregeld heb?’ ‘Sire, alleen Uwe Majesteit kan zoiets bedenken’, antwoordde de generaal. Ik trok mij terug om hem alleen te laten met de Keizer. De Keizer had mij opgedragen naar graaf de Montholons kamers die avond zijn manuscripten te brengen en de doos, die hij zijn reserve noemde, die hij had genoemd in een van zijn codicillen; naar graaf Bertrands huis de wapens en naar mijn kamer de reiskist evenals de drie mahoniehouten kistjes, waar in zijn snuifdozen zaten. Na zo’n drukke dag, met zoveel krachten verbruikt, was de nacht

668 voorspelbaar als rusteloos en dat was hij inderdaad. De Keizer trachtte te slapen, maar tevergeefs.

De 28^e begon slecht; zijn kracht begaf het voor onze ogen en zijn voeten waren permanent koud. Een groot aantal hete handdoeken gaven een beetje warmte; de Keizer vroeg Saint-Denis, die ze me bracht, hoe het met zijn kind ging. ‘Je zult wel erg moe zijn vanwege het vele waken bij mij, mijn jongen; hoe gaat het met Noverraz vandaag? Hij is werkelijk aangestoken door zijn ziekte.’ Wij antwoordden dat hij zich beter voelde en dat zijn herstel bijna begon.

De vorige dag hadden de dokters en graaf Bertrand er op aangedrongen, dat de Keizer van kamer zou wisselen, zeggende dat zijn twee slaapkamers niet genoeg geventileerd konden worden. De Keizer hield niet van verandering van gewoontes, maar hij gaf toch toe. Dokter Antommarchi herinnerde de Keizer er aan dat hij beloofd had de salon als zijn slaapkamer te nemen. ‘Ik wil het, is alles klaar?’, zei hij naar mij kijkend.

‘Ja, Sire’, zei ik. Een klein veldbed werd geplaatst tussen de twee ramen van de salon, een vouw scherm voor de deur en een tafeltje naast het bed. De Keizer, die zich de vorige dag al heel zwak had gevoeld, toen hij van zijn bed naar zijn armstoel ging, werd zelfs nog vermoediger toen hij van zijn slaapkamer naar de salon ging. Hij ging het bed uit, trok zijn kamerjas en slippers aan en toen hij opstond, zei hij: ‘Arme ik, mijn benen kunnen mij niet langer dragen.’ Wij boden aan hem te dragen, maar hij weigerde. Ondersteund door graaf de Montholon en mijzelf bereikte hij met grote moeite de salon en klom in bed. Tijdens dat tochtje, hevig leunend op graaf de Montholon, zei hij tegen hem: ‘Mijn zoon, ik heb geen kracht meer over, ik ben nu een behoeftige.’ Zodra hij in bed lag, wikkelden wij zijn voeten met hete handdoeken in. Toen plaatsten we een tweede veldbed in de hoek van de salon, bij de deur naar de biljartkamer aan dezelfde kant van de openhaard. Het andere tussen de beide ramen en tegenover de openhaard, is die, waarin de Keizer overleed.

669 In de nacht van 28 op 29 april was de Keizer niet in staat om te slapen; hij weet de slapeloosheid aan de wisseling van kamer. Toen ik zijn kamer om 03.00u. binnen kwam, trof ik graaf de Montholon aan, schrijvend bij zijn dicteren en ik stond op het punt me terug te trekken, toen hij me zei te blijven. ‘Montholon, mijn zoon, ga en rust uit, je hebt het nodig, ik ga verder met Marchand.’ Ik nam de plaats van dhr. Montholon in en de Keizer zei me zijn dicteren de titel te geven van *Second Reflection*. Gedurende anderhalf uur dicteerde hij me een groot gedeelte van dit onderwerp over het organiseren van de nationale garde om ons territorium van Frankrijk te verdedigen, wiens welvaart en grandeur altijd in zijn gedachten waren. Toen hij klaar was, zei hij me het in het net te schrijven en het te hangen aan dat, wat hij had gedikteerd aan graaf de Montholon, die bij zijn bed was blijven staan. Hij zei tegen me: ‘Gisteren was ik zo zwak en vandaag zo goed, dat ik me sterk genoeg voel om paard te rijden.’

Ik opende de luiken toen het daglicht er aan kwam. Sinds hij ’s nachts van bed wisselde en het zonlicht pijn aan zijn ogen deed, vroeg hij mij opnieuw te verhuizen, wat hij met grote moeite deed, leunend op Saint-Denis en mij. De natuur had hem net een laatste inspanning veroorloofd; de twee dictaten waren zijn zwanenzang. Het is verdrietig, dat deze verloren zijn gegaan.

Graaf de Montholon kwam rond 11.00u. terug. De Keizer klaagde over wat zwakte, maar hij wilde nog steeds een achtste codicil aan zijn testament toevoegen. Zijn kracht verliet hem na een paar regels. ‘Arme Napoleon’, zei hij en niet in staat om rechtop in bed te zitten, liet hij zijn hoofd op het kussen rusten. Het niet-afgemaakte codicil bevatte de volgende woorden:

Met een ziek lichaam, maar een gezonde geest, schrijf ik met eigen hand dit achtste codicil bij mijn testament:

- 1. Ik benoem als mijn executeurs dhr. Bertrand, Montholon en Marchand en Las Cases of zijn zoon, als mijn schatbewaarder.*
- 2. Ik smee Marie-Louise Antommarchi in dienst te nemen en hem een pensioen van 6.000 francs te betalen, dat ik hem nalaat.*

670 De Keizer, zich na dit moment van zwakte, zich wat beter voelend, zei tegen generaal De Montholon: ‘Mijn zoon, ga wat frisse lucht halen, je hebt het nodig.’ Voordat hij wegging nam de generaal mij apart en overhandigde mij twee ontwerpen van brieven, die de Keizer hem had laten maken: een voor dhr. Lafitte en de ander voor dhr. de La Bouillierie. Hij vroeg me ze te kopiëren, zodat hij ze na mijn terugkomst hem kon aanbieden voor de Keizers ondertekening. Hij vreesde, dat als ze vandaag niet getekend konden worden, hij het morgen niet meer zou kunnen doen. De Keizer was in slaap gevallen en Saint-Denis bij hem latend, ging ik naar de bibliotheek om de twee onderstaande brieven te kopiëren:

Heer Lafitte,

Ik gaf u in 1815, toen ik Parijs verliet, een bedrag van ongeveer zes miljoen, waarvoor u me een tegenontvangstbewijs gaf. Ik heb graaf de Montholon aangewezen het andere ontvangstbewijs aan te bieden, opdat u hem de genoemde bedrag zult overhandigen, na mijn dood, met rente ter hoogte van 5 procent, beginnende vanaf juli 1815; na aftrek van de betalingen, die u gedaan heeft in opdracht van mij. Ik wens het opheffen van mijn rekening, uit te voeren door wederzijdse goedkeuring tussen u, graaf de Montholon, graaf Bertrand en dhr. Marchand en als deze opheffing klaar is, geef ik u hierbij geheel en totaal charge voor genoemd bedrag.

Ik gaf u ook een doos met mijn medailles en ik draag u op deze aan graaf de Montholon te geven.

Omdat deze brief geen ander doel heeft, bid ik tot God, dhr. Lafitte, u in zijn heilige aandacht te houden.

Longwood, eiland Sint-Helena, 25 april 1821.

Napoleon.

Hier volgt de tweede:

Baron de La Bouillierie, schatbewaarder van mijn privé domeinen, ik verzoek u dat u een afrekening houdt en het bedrag geeft aan graaf de Montholon, na mijn dood, die ik belast met de uitvoering van mijn testament.

Omdat deze brief geen ander doel heeft, bid ik tot God, baron de la Bouillierie, u in zijn heilige aandacht te houden.

Longwood, eiland Sint-Helena, 25 april 1821.

Napoleon

671 Terwijl ik deze brieven schreef, was ik verbaasd over de titel van ‘Monsieur’, mij in een er van gegeven, omdat graaf de Montholon ze opgesteld had, zeer goed wetende dat de Keizer me vereerde met de titel van graaf via de beschikkingen in zijn testament, omdat hij er met mij over gesproken had voordat de Keizer dat had gedaan. Op dit uiteindelijke moment, toen de dood op de loer lag om alles weg te nemen, dat groot en eminent vriendelijk voor mij was, kon ijdelheid geen bezit nemen van mijn ziel. Toen hij terug kwam, gaf ik graaf de Montholon de twee brieven, die hij me gegeven had om te

kopiëren, zonder commentaar, behalve dat ik ze op 25 april had gedateerd, toen ze waren geschreven, hoewel het de 29^e was.

Als ik blijf hangen bij deze twee brieven, is dat, omdat graaf de Montholon in de twee delen, die hij over Sint-Helena heeft gepubliceerd, waar zijn geheugen vaak foutief is, zegt dat de twee brieven aan mij gedicteerd waren door de Keizer, wat niet het geval is (356). Deze brieven waren het werk van graaf de Montholon: het woord ‘Monsieur’, zowel in het testament als in de codicillen, gaat niet vooraf aan mijn naam en dat is zo waar, dat het achtste codicil, dat van later is dan de brieven van de Keizer, zegt:

356. Aantekening van Marchand: Dit is niet de enige fout in de memoires.

1. Graaf de Montholon beweert foutief na de verkoop van het zilver, dat de Keizer gedwongen was te eten van aardewerken borden. Het volstaat om naar de inventarislijsten B en C te kijken om te zien dat al het zilverwerk in Longwood bleef evenals het Sèvres porselein.
2. Nooit zag iemand dhr. De Las Cases in het oosterse kostuum, dat zoveel bewondering kreeg van de Keizer, zoals hij beweert, wat zeker niet aan de aandacht ontsnapt zou zijn als het werkelijk gebeurd was.
3. Zijn geheugen is ook fout als hij zegt, dat hij de gehele tijd, dat de Keizer ziek was, hij in bed lag. Alles wat men moet doen is de aantekeningen van Saint-Denis te lezen aan het eind van het boek om te weten, dat wij beiden zorgden voor de Keizer.
4. De scène, waarin de Keizer in elkaar zakt bij het uit bed komen en over het kleed rolt, is een hersenschim; en de hulp van Antommarchi in dit geval daarbij, is een andere gebeurtenis, die nooit geweten is door Saint-Denis of mijzelf.

Niemand behalve wijzelf zorgden voor de Keizer. Antommarchi was net als andere huishoudelijke bedienden op de ochtend van de 5^e mei aanwezig, toen de Keizer stervende was. Ieder van hen zou ongetwijfeld hebben aangeboden voor de Keizer te zorgen tijdens zijn laatste momenten, maar er was geen noodzaak dat te doen. De Keizer zei niet en kon ook niet zeggen: ‘Ik kan die en die vertrouwen.’ De gradaties van vertrouwen, die de Keizer had in elk van ons of in zijn bedienden, wordt weergegeven in zijn testament.

Een paar weken voor eigen zijn dood sprak graaf de Montholon mij over een nieuwe editie, die hij wilde uitgeven en hij vroeg mij de fouten te corrigeren, die in de eerste editie waren geslopen. Ik gaf toe om hem tevreden te stellen, maar de dood kwam te snel om dat te doen.

- 672 ‘Ik benoem tot mijn executeurs de heren Bertrand, Montholon en Marchand en Las Cases of zijn zoon als mijn schatbewaarder.’ Toen dit boek verscheen, klaagde ik over verscheidene fouten en speciaal over deze. Graaf de Montholon antwoordde, dat, omdat deze brieven in mijn handschrift waren, hij had geloofd, dat ze me gedicteerd waren door de Keizer.

In de namiddag kwamen de dokters, vergezeld door de groot-maarschalk. De Keizer sprak met de heren over zijn slapeloosheid, die, zo zei hij, goed ten einde was gebracht door aan een ieder van ons twee uur te dicteren. ‘Ik voelde me zo sterk’, zei hij, kijkend naar dokter Arnott, ‘waarom ben ik dat nu niet meer? Ik ben uitgeput.’ De dokter, aan wie deze worden werden vertaald door de groot-maarschalk, antwoordde dat dit het gevolg was van de extreme inspanning van vier uur werk. Die avond praatte de Keizer het grootste deel en zijn spraak leek me af en toe wat moeilijk. Tussen 20.00 en 21.00u., bezig met de schikkingen van zijn testament, dat de gehele avond geduurd had en vol met tedere verzoeken aan zijn zoon, hoewel dokter Antommarchi en ik zonder licht vlak bij zijn bed waren, zei hij me wat papier te pakken om te kunnen schrijven. Ik antwoordde dat wat had, zonder dat ik dat gedaan had, ik geloofde dat zijn gedachten er niet helemaal bij waren. Na een tijdje echter, vroeg hij mij opnieuw of ik papier had. Ik antwoordde van ja en pakte een speelkaart (357) en een potlood, die bij de hand waren. Hij dicteerde me de volgende zinnen, die ik schreef op dezelfde speelkaart:

Ik laat na aan mijn zoon mijn huis in Ajaccio en de bijbehorende gebouwen, twee huizen met tuinen bij de zoutwerken, al mijn eigendommen in het gebied van Ajaccio, dat hem een inkomen oplevert van 50.000 ponden.

‘Ik laat na aan mijn zoon...’, daar stopte hij en zei tegen me: ‘Ik ben erg moe, we zullen morgen verder gaan.’ Samen met zijn geheugen slonk het leven van deze grote man elke dag. Ik had gehoord over de bezittingen van de Keizer op Corsica en had nooit gedacht aan zo’n bedrag. Dit avond werd het delirium vaak herhaald tot 5 mei, die dag, waarop zo veel genie van de aarde verdween.

357. Deze kaart bestaat nog steeds en is in bezit van dhr. Tainé te Parijs.

673 De volgende dag, de 30e april, was er sprake van het plaatsen van een trekpleister op zijn maag, omdat de aderlating, die ik elke dag verbond sinds de Keizer in zijn kamer verbleef, niet langer iets produceerde en het vlees behoorlijk paars was geworden. Dokter Antommarchi had zijn bed in de bibliotheek laten plaatsen om dicht bij te zijn voor de zorg voor de illustere patiënt. Gedurende de dag instrueerde de Keizer hem als het tijd werd een zorgvuldig onderzoek te doen van zijn maag, om zijn zoon te behoeden tegen een ziekte, die zijn vader en hem zelf in het graf had gedragen. Graaf de Montholon, die een deel van de dag bij de Keizer was gebleven om hem af te leiden met conversatie, trok zich terug, toen graaf Bertrand en de dokters kwamen. De Keizer was afwezig, sprak moeilijk en deed niet mee aan het gesprek zoals hij gewoonlijk deed. De heren trokken zich terug, lieten de groot-maarschalk met de Keizer alleen, wiens ogen gesloten bleven. Toen hij ze opende, zag hij graaf Bertrand en sprak een paar woorden tegen hem: ‘... Je bent bedroefd, Bertrand, wat is er aan de hand?’ De groot-maarschalk antwoordde met een van die blikken, die onthulden hoe sterk zijn hart bewogen en bedroefd was. Ik trok me terug om hem niet te storen in wat hij tegen de Keizer had te zeggen, die op dat moment hem om nieuws vroeg over de gravin. Deze dame had Zijne Majesteit tot nu toe niet meer gezien: ze had er met mij over gesproken en daardoor wist ik hoe gespannen zij was. De groot-maarschalk zelf leed er erg onder; hij sprak er ongetwijfeld met de Keizer over, want als hij naar buiten kwam, zei hij me met een zucht van verlichting dat de Keizer hem had gezegd zijn vrouw en de kinderen te halen.

Tijdens de avond vernam hij dat Pierron de stad in was geweest. Hij liet hem komen en vroeg hem of hij wat goede sinaasappelen gevonden had en of zij van de Kaap of van Rio de Janeiro kwamen. Hij vroeg hem ook of de mensen in de stad over zijn ziekte spraken en Pierron antwoordde dat hij de eerste was geweest, die dat had genoemd in de winkels, die hij had bezocht. ‘Wat’, zei hij, ‘weten ze in de stad niet dat ik ziek ben? Hudson Lowe en Baxter verbergen dit voor de inwoners?’ Toen hij hem een paar momenten later ontsloeg, zei hij tegen hem: ‘Dat is mooi. Je heb me een plezier gedaan, ik wil dat je na mijn dood gelukkig bent.’ Gedurende de dag bleven de ogen van de
674 Keizer vaak strak gericht op het kleine olieverf schilderij van de koning van Rome. Tijdens de nacht had hij de hik.

De eerste dag van mei om 11.00u. werd gravin Bertrand binnen gelaten in de slaapkamer van de Keizer. Nadat hij haar had laten zitten en gevraagd had hoe het met haar ging, zei hij tegen haar: ‘Wel, Madame, u bent ook ziek geweest. U bent nu gezond. Uw ziekte was een bekend iets, de mijne niet en ik ga sterven. Hoe gaat het met uw kinderen? U zou Hortense voor me meenemen.’

‘Sire’, antwoordde de gravin, ‘ze maken het allen goed. Uwe Majesteit heeft ze zo veel vriendelijkheid gegeven, dat ze het een grote ontbering vinden u niet meer te zien en ze kwamen elke dag met mij mee om te informeren naar Uwe Majesteits gezondheid.’

‘Ik weet het, Marchand heeft het me gezegd. Dank u.’ De Keizer sprak nog enkele minuten met haar en zei haar terug te komen om hem te zien. Gravin Bertrand trok zich terug om de Keizer niet verder te vermoeien. Haar emotie was geheel te zien, haar ogen

stonden vol tranen. Ik begeleidde haar uit de tuin en ze zei tegen me: ‘Wat is de Keizer veranderd sinds de laatste keer, dat ik hem zag! Die uitgemergelde verschijning, die lange baard, die doen me zo’n pijn te zien; de Keizer was erg hard in zijn weigering mij niet te ontvangen. Nu ben ik erg blij met de terugkeer van zijn vriendschap. Maar ik zou zelfs gelukkiger zijn, als hij mijn zorg aanvaard had.’

Daarna kwam gravin Bertrand elke dag een paar ogenblikken bij de Keizers bed en hij bleef vriendelijk tegenover haar. Het spreken van de Keizer was veel korter geworden dan de twee laatste dagen en de dokters Arnott en Antommarchi sliepen in de bibliotheek. Graaf de Montholon en graaf Bertrand verbleven afwisselend in de slaapkamer van de Keizer.

675 De 2^e was rustiger: de Keizer richtte zijn ogen vaak op het portret van zijn zoon, hij accepteerde de afwisselende zorg van zijn generaals en hij dommelde vaak in. Nadat graaf Bertrand tot middernacht was gebleven, werden we afgelost door graaf de Montholon en Saint-Denis; ik wierp mezelf volledig gekleed op een matras in de eetzaal. De Keizer, die ondanks zijn zwakte steeds rechtop wilde voor de kleinste noodzaak, wilde uit bed gaan. Graaf de Montholon en Saint-Denis kwamen dichterbij. De Keizer bleef een moment rechtop staan, zijn benen bezweken onder het gewicht van zijn lichaam en de Keizer zou gevallen zijn als niet beiden hem rechtop hadden gehouden. Nadat hij weer in bed was, volgde er een moment van zo’n grote zwakte, dat ze dachten dat hij dood zou gaan. Dokter Antommarchi kwam ogenblikkelijk en bracht hem weer tot leven.

Graaf en gravin Bertrand brachten de gehele dag van de 3^e mei door op Longwood en dineerden daar zelfs (*ze woonden immers tegenover Longwood, net buiten de tuinen, rkv*). De Keizer wilde niets nemen behalve wat suikerwater met een beetje wijn; elke keer als ik hem wat aanbood, keek hij met tevredenheid naar mij: ‘Dat is goed, dat is goed!’ De trekpleister, waarin hij had toegestemd, was op zijn borst geplaatst en gaf heel weinig resultaat en de aderlatingswond was geheel droog en er was geen verband mee voor nodig.

Dezelfde dag sprak de gouverneur de wens uit, dat er een consultatie plaats zou vinden tussen de dokters Arnott en Antommarchi en de dokters Short en Mitchell. De grootmaarschalk sprak er met de Keizer over, het benadrukkend of het een wens was van dokter Arnott en hij zei, dat hij er niets verkeerd in zag. De heren verzamelden zich in de aangrenzende kamer en overlegden in de aanwezigheid van graaf Bertrand en graaf de Montholon. De grootmaarschalk kwam er verslag over uitbrengen; de uitkomst was dat het smalle gedeelte van zijn rug gewreven zou worden met eau-de-cologne, gemixt met puur water, omdat het pijnlijk begon te worden. Hij zou een rustgevend drankje moeten innemen, waarvan werd verondersteld dat dit hem goed zou doen. ‘Dat is prima’, zei hij tegen de grootmaarschalk, ‘we zullen zien.’ Toen graaf Bertrand weer uit de kamer was, zei hij, kijkend naar mij en een gezicht trekkend: ‘Wat een geweldig resultaat van de wetenschap! Wat een consultatie! De rug in de wrijven met cologne water! Heel goed! Voor wat de rest betreft, ik wil er niet aan meedoen.’

676 Toen Noverraz hoorde over de conditie van de Keizer en dat hij kon sterven zonder hem gezien te hebben, ging hij uit bed, waar hij een gehele maand in had gelegen. Toen de Keizer hem zag, zei hij: ‘Je bent sterk veranderd, mijn jongen, ben je nu beter?’ ‘Ja, Sire.’ ‘Ik ben erg blij te weten dat je buiten gevaar bent: vermoei jezelf niet door aan mijn voeteneind te blijven, ga wat rusten.’ Noverraz voelde zich slap, gespannen door de toestand, waar in hij de Keizer had gezien, had hij nauwelijks de tijd om de volgende kamer te bereiken, waar hij flauw viel. Toen hij weer bijkwam, zei hij tegen mij: ‘Ik kan je niet zeggen wat ik voelde, toen ik de Keizer zag, maar het leek me toen hij tegen me sprak dat hij me naar zich toetrok en me zei hem te volgen.’ Overvloedige

tranen verlichten zijn hart, zo diep geraakt door het gebeuren, waarvan hij zojuist getuige was geweest.

Dezelfde dag omstreeks 14.00u., was ik met de Keizer alleen, toen Saint-Denis rustig binnen kwam om me te zeggen dat vader Vignali met me wilde spreken. Ik ging naar hem toe. ‘De Keizer’, zei hij, ‘heeft me via graaf de Montholon gevraagd bij hem te komen, maar ik moet met hem alleen zijn.’ De priester was in burger en hield iets in zijn jas, dat hij trachtte te verbergen. Ik probeerde niet te raden wat het was, wetende dat hij was gekomen om een religieuze handeling te verrichten; mijn hart bonsde pijnlijk bij de gedachte dat alles was verloren. Ik liet vader Vignali alleen met de Keizer, ik bleef bij de deur om iedereen te verhinderen naar binnen te gaan. De groot-maarschalk kwam naar me te en vroeg wat de Keizer aan het doen was. Ik vertelde hem dat vader Vignali me gevraagd had binnen gelaten te worden en verzocht had alleen met hem te zijn en dat ik dacht dat hij op dit moment een religieuze handeling deed, waarbij de Keizer geen getuigen wilde. ‘Ik ga naar Montholon toe’, zei hij, ‘informeer me zodra Vignali naar buiten komt.’ Ongeveer een half uur later kwam de priester naar buiten en zei tegen me: ‘De Keizer heeft zo juist de laatste handelingen ontvangen, de toestand van zijn maag laat geen ander sacrament toe (358).

Ik ging terug in de kamer van de Keizer en trof hem met gesloten ogen aan en zijn arm uitgestrekt over de hoek van zijn bed. Ik knielde aan zijn zijde en bracht mijn lippen aan zijn hand, zonder dat zijn ogen open gingen. Saint-Denis had hetzelfde daarvoor gedaan, eveneens zonder dat de Keizer de ogen open deed. Ik bleef alleen, staande voor het bed van de Keizer, mijn snikken terug dringend, maar mijn tranen stroomden vrijuit. Saint-Denis kwam me zeggen dat dokter Arnott er was; ik ging naar buiten om hem te begroeten. Mijn verdriet begrijpend, die hij verbond aan de hopeloze toestand van de Keizer, schudde hij bewogen mijn hand.

358. Aantekening van Marchand:

Deze religieuze handeling vond plaats zonder enig getuige, het is de enige, die ik ken. Het was in de huishouding bekend door vader Vignali's openheid.

677 Ik naderde het bed van de Keizer, ik kondigde zachtjes dokter Arnott aan en toonde slechts een rustig gezicht, terwijl mijn hart zo wreed werd verscheurd. Ik stapte onmiddellijk aan de kant om mijn tranen ruim baan te geven, die nog steeds stroomden voor de man, die zo rijk ons verdriet en onze toewijding verdiende. De groot-maarschalk kwam even daarna. De Keizer sprak met de dokter over het resultaat van de consultatie, die hij aardig onbeduidend vond en hij zei mij hem iets te drinken te geven. Ik bleef alleen met hem, nadat de heren waren vertrokken; hij sprak niet tegen me over de religieuze handeling, die hij zojuist had vervuld.

Als resultaat van de consultatie werd ik geroepen om de Keizer wat kalomel te geven. Ik zei de groot-maarschalk en graaf de Montholon, die er me over spraken, dat de Keizer me uitdrukkelijk had gezegd dat hij geen drinken of drankjes wilde, die hij niet had toegestaan en dat zij zich de boosheid van de Keizer moesten herinneren tegen dokter Antommarchi in een dergelijke situatie. ‘Ja, zonder twijfel’, zei de groot-maarschalk tegen me met zijn gebruikelijke vriendelijkheid, ‘maar dit is een laatste poging, die we ondernemen. De Keizer is verloren, we moeten geen reden hebben om onszelf te verwijten dat we niet alles gedaan hebben dat menselijk mogelijk om hem te redden.’ Aangemoedigd door deze laatste woorden loste ik het poeder op in wat water met een beetje suiker en toen de Keizer me vroeg om wat drinken, gaf ik het hem als suikerwater. Hij opende zijn mond en slikte met moeite en probeerde zelfs alles uit te spugen, zonder succes overigens. Toen wendde hij zich naar mij en zei op een toon zo gevoelig en die nauwelijks te beschrijven is: ‘Bedrieg jij mij nu ook?’ Toen ik de blik zag, die hij me gaf,

waarin zoveel pijn om bedrogen te zijn, lag uitgedrukt, was de groot-maarschalk, die aanwezig was, toen hij dat zei, aangedaan en hij zei met diep gevoel tegen me: ‘Er ligt zoveel vriendschap in die benadering!’ Dat was waar en ik was geschokt doordat ik zo juist de belofte gebroken had hem niets zonder zijn toestemming te geven. De Keizer was beslist erg ziek, maar hij was zich steeds bewust van wat hij zei en ik zou me inderdaad ellendig gevoeld hebben als dit de laatste woorden zouden zijn geweest, die hij tegen me gesproken had. Ze hadden me zo gewond, dat ik vreesde dat hij misschien niets mee van mij wilde aanvaarden. Toen, een half uur later, vroeg hij mij wat te drinken en nam vertrouwensvol het rode suikerwater, dat ik hem aanbood. ‘Dat is goed, dat is heel goed’,
678 Zei hij na het gedronken te hebben. Ik beken dat pas toen ik me beter voelde over wat ik gedaan had, omdat hij het zich niet meer herinnerde.

De voeten van de Keizer waren permanent in hete handdoeken gewikkeld om ze warm te houden en graaf Bertrand en graaf de Montholon waakten de gehele nacht over hem. De vrouw van de maarschalk kwam een ogenblik binnen om de Keizer te zien en bracht de dag door in de bibliotheek, waar een tafel neergezet was voor het diner. De paar Franse bedienden, die geen toegang tot de Keizers slaapkamer hadden, wachtten angstig op nieuws, dat Saint-Denis of ik hen gaf bij het naar buiten komen.

Op 4 mei weigerde de Keizer alle hulp, die hem werd aangeboden. Hij ging door met waterdrinken en wijn met suiker of suikerwater vermengd met oranjebloesem: dat waren de enige drankjes, die hem leken te bevallen. Elke keer als ik ze hem gaf, antwoordde hij me met de woorden: ‘Dat is goed, mijn jongen.’ Hij gaf vaak over wat hij nam, het kokhalzen werd frequenter. Hij deed een poging op te staan. Dokter Antommarchi trachtte hem dit te verhinderen, maar hij duwde hem weg, leek erg opgewonden door de poging hem tegen te werken en vroeg alleen gelaten te worden. Gedurende de dag begon het hikken en dat duurde tot laat in de avond. Van tijd tot tijd bood graaf de Montholon hem wat te drinken aan. Rond 22.00u. scheen hij te slapen onder het muskietennet, dat naar beneden was gedaan. Ik bleef dicht bij zijn bed en keek naar zijn oogbeweging, terwijl de twee dokters, graaf de Montholon en de groot-maarschalk zachtjes onder elkaar spraken naast het haardvuur. De Keizer deed een poging om over te geven: ik tilde onmiddellijk het muskietennet op om hem een kleine zilveren kom aan te bieden, waarin hij een zwarte vloeistof overgaf, waarna zijn hoofd in het kussen terug viel. De hik, die met tussenpozen was gekomen, werd veel frequenter en een delirium begon; de Keizer mompelde een aantal ongearticuleerde woorden, die werden opgevangen. ‘Frankrijk,..... mijn zoon, Het leger....’ Men kan met absolute zekerheid concluderen, dat zijn laatste bezigheden, zijn laatste gedachten voor Frankrijk waren, zijn zoon en het leger. Dit waren de laatste woorden, die wij hoorden. Deze toestand duurde tot 04.00u. in de ochtend en de Spaanse vlieg, die op zijn benen was gelegd, had geen effect.

679 *Deze blz. heeft twee zwart-wit afbeeldingen.*

680 Om 04.00u. volgde rust na deze agitatie. Het was de rust van de moed en de gelatenheid; de ogen van de Keizer bleven gefixeerd, zijn mond vertrokken, Een paar druppels suikerwater, gegeven door graaf de Montholon, versterkten zijn pols, een zucht ontsnapte aan zijn nobele borst, de hoop werd weer wakker in ons, maar helaas! Het was slechts het ontsnappen van zijn ziel aan zijn stoffelijk omhulsel, dat naar de eeuwigheid ging.

Om 06.00u. werden de luiken geopend en de groot-maarschalk liet gravin Bertrand informeren over de toestand van de Keizer. Ze kwam om 07.00u. en een leunstoel werd geplaatst aan het voeteneinde van het bed, waar ze de gehele dag in zat. Het Franse personeel in dienst van de Keizer, wiens diensten hen geen toegang tot het inwendige gaf,

kwam om 08.00u. (359). Ze hielden de pijn in; hun zielen trilden door de stilte van de kamer van een dode, ze voegden zich bij ons rond het bed. Noverraz, hoewel aardig zwak, wilde beslist aanwezig zijn bij de laatste ademhaling van de Keizer. Onze ogen waren gericht op dat Augustushoofd, af en toe keken we naar dokter Antommarchi om te zien of er nog wat hoop was. Het was tevergeefs, de ongenadige dood was onder ons. Van tijd tot tijd, gebruik makend van een spons met wat suikerwater, leste graaf de Montholon de dorst van de Keizer, die niet langer de kracht had om op enige manier te slikken. Zijn beweegloze lippen werden zo verfrist; wat hij niet opnam, werd weggeveegd door graaf de Montholon met een mooie linnen zakdoek.

Om 17.50u. werd het kanonschot voor de terugtrektijd van de schildwachten gehoord en de zon verdween in een glimp van licht. Dat was ook het moment, waarop de grote man, die de wereld beheerste met zijn genie, op het punt stond zichzelf in zijn onsterfelijke glorie te wikkelen. De angst van dokter Antommarchi werd intensiever; de hand, die tot victorie had geleid en de polsslag, die hij telde, werd ijskoud. Dokter Arnott, ogen op zijn horloge, telde de tussenpozen van de ene slag naar de andere, vijftien seconden, toen dertig, toen een minuut gingen voorbij. We stonden nog afwachtend, maat tevergeefs.

De Keizer was er niet meer!

359. Aantekening van Marchand:

Het waren dhr. Pierron, Coursot, Archambault, Chandelier, de dames Saint-Denis en Noverraz, Thierry, in dienst van de groot-maarschalk, dhr. Saint-Denis en Noverraz.

681 De ogen gingen plotseling open; dokter Antommarchi, die vlak bij het hoofd van de Keizer stond, volgde de laatste polsslag in de hals en sloot ze onmiddellijk. De lippen waren kleurloos, de mond licht gesloten; in die staat was zijn gezicht kalm en sereen, er kwam een zachte uitdrukking op. Op dat ogenblik barstte al ons snikken uit, omdat ze al zo lang onderdrukt waren. De groot-maarschalk ging naar het bed toe, knielde neer en kuste de hand van de Keizer. Graaf de Montholon en allen, die aanwezig waren, naderden met hetzelfde religieuze respect en plaatsden een kus op de hand, die zo vriendelijk was geweest voor ons allen en die door de dood net in ijs was overgegaan.

Gravin Bertrand liet haar kinderen komen, zodat zij ook de hand konden kussen, die de laatste zes jaar zoveel zorg op hen had laten neerdalen. De scène van rouw voor hen hield hun harten niet tegen zo'n sterke emotie te weerstaan; de oudste viel flauw en ze moesten weggebracht worden van deze rouwende plek. Mevr. Saint-Denis wilde ook dat haar jonge meisje, nauwelijks een jaar oud, haar lippen op de hand drukte, die haar al goedheid had gebracht, dat voorspelde haar geluk. Ik nam haar in mijn armen en knielde neer, bracht de hand van de Keizer vlakbij haar opdat haar lippen die konden aanraken, zonder dat dat onnodige angst bracht.

Kapitein Crokot, vergezeld door dokter Arnott, die naar hem toe was gegaan om hem op de hoogte te brengen van de dood van de Keizer kwam binnen om de tijd te verifiëren. Zijn voetstap verraadde de onrust van zijn ziel; hij trok zich respectvol terug en leek zich te verontschuldigen voor het vervullen van de plicht van die taak. Kort daarna kwamen er twee Britse dokters binnen en naderden de overledene respectvol. Zij kwamen om het rapport van dokter Arnott aan Sir Hudson Lowe te verifiëren.

Zo verdween Keizer Napoleon, de schande van zijn dood nalatend aan het regerend huis van Engeland, aan het nageslacht nalatend de verplichting de moord te wreken, die door de bewaking op hem was gepleegd. Hij was omringd geweest met vrienden en een paar betrouwbare, toegewijde dienaren, maar verbannen van de voorwerpen van liefde, die een man het meest verdient tijdens zijn laatste momenten: een moeder, een echtgenote en een zoon.

682 *Een zwart-wit afbeelding.*